

МАКЕДОНСКИТЪ ИСКАНИЯ

И

ДИПЛОМАЦИЯТА.

(Критическа студия на програмата за реформи, прѣдставена отъ
г. Стегъ, френски консулъ въ Солунъ).

отъ

Т. Караионовъ

авторътъ,

бивши подпрѣдсѣдатель на Върховния Македоно-Одрински Комитетъ.

СОФИЯ

Печатница на Г. А. Пожаровъ

1903.

Т. № 4 Т. № 187
Одделение 1873

МАКЕДОНСКИТЪ ИСКАНИЯ

И

ДИПЛОМАЦИЯТА.

(Критическа студия на програмата за реформи, прѣдставена отъ
г. Стегъ, френски консулъ въ Солунъ).

ОТЪ

Т. Караионовъ

адвокатъ,

бивши подирѣдѣателъ на Върховния Македоно-Одрински Комитетъ.

СОФИЯ

Печатница на Г. А. Ножаровъ

1903.

Въ края на м. януарий т. г. се появи „Жълтата книга“, която издаде френското министерство на външнитѣ работи.

Слѣдъ проучаване на документитѣ, които тая книга съдържа, захванахъ се съ написването на настоящата студия. Обаче, тя биде завършена въ по голѣмата си часть въ пълното уединение надъ брѣговетѣ на Янтра, гдѣто бидохъ изпратенъ по полицейски редъ, слѣдъ рѣшението на тогавашното правителство, да разтури комитета, въ който азъ заемахъ длъжността подпрѣседателъ.

Написана прѣди всичко за външния свѣтъ, българското издание на студията загъсиѣ на нѣколко мѣсеца, до като тя се появи на френски въ книжката отъ 15 августъ на списанието „Question Diplomatiques et Coloniales“.

Липсата въ българската литература на едно по пълно изложение на македонското гледище за автономията ме подбуди да издамъ и на български тая студия. И лаская се да вѣрвамъ, че тя нѣма да бѣде излишна.

София, 1 септемврий 1903 г.

Авторътъ.

МАКЕДОНСКИТЪ ИСКАНИЯ

и

ДИПЛОМАЦИЯТА.

Издадената отъ Френското Министерство на Външнитъ Работи „Жълта книга“ по Македонския въпросъ даде възможность на всѣкого да се запознае съ официалнитъ възгледи на нѣкои държави по тоя въпросъ. Заслугата за вдиганне на завѣсата се пада най-напрѣдъ на г. Делкасе, който, поради много други причини отъ високохуманитаренъ характеръ, си спечели благодарността на поробенитъ населенія.

Загрижени отъ растящото негодувание на християнскитъ населенія, дипломатитъ, отъ врѣме на врѣме, заговорватъ за правата на тия населенія. За жалость, направеното до сега, въ това отношение, не е по-вече отъ изявление на платонически симпатии. Г-нъ Делкасе, миналата година по това врѣме, е ималъ доброто желание да направи нѣщо по-вече отъ това. Инспириранъ отъ рапортитъ на неговитъ агенти, първия отъ които принадлежи на Петербургския посланикъ маркизъ Монтебело и носи дата 28-й Февруарий н. с. 1902 г., г-нъ Делкасе е употребилъ всичкото си похвално влияние, за да убѣди съюзното руско правителство въ приближающата опасность отъ революционната агитация и въ необходимостта отъ мѣропріятия, съ които да се прѣдупрѣди злото. Тѣй сж се усилвали дипломатическитъ прѣговори съобразно съ растящото прѣзъ миналата година движение. Къмъ края на миналата година тия прѣговори взематъ по-опрѣдѣлена форма и се изразяватъ въ една „програма за реформи“, която принадлежи на г. Стегъ, френски консулъ въ Солунъ, и която е приета като основа за прѣговоритъ между двата съюзни кабинета — френския и руския. При отсъствие на други официални документи, които да изразяватъ волята на дипло-

матитѣ върху прѣдстоящитѣ мѣрки, що трѣбва да се взематѣ за умиротворение на размирнитѣ европейски провинции, и прѣдъ видѣ на факта, че „програмата“ прѣдставена отъ г-нъ Стегъ е легнала въ основата на руско-френското съгласие по Македонския въпросъ, — както това се установява отъ депешитѣ на г. Делкасе отъ 27-й Ноемврий и 11-й Декемврий 1902 г. до управляющия френското посолство въ Петербургъ, г-нъ Бутиронъ, — прѣдъ видѣ на всичко това, ний ще направимъ тая „програма“ на г-нъ Стегъ прѣдметъ на настоящата критична оцѣнка, за да установимъ при какви условия е възможно постиганияето на търсената отъ всички цѣль.

Прѣди да направимъ това, ний считаме за необходимо да изложимъ общитѣ си впечатления, които получихме отъ „Жълтата книга“.

Ако се сѣди по изложенитѣ въ тая книга документи за дѣйствиата и мислитѣ на цѣлата дипломация въобще и на френската въ частностъ, ще се дойде до прискърбното заключение, че всички, изненадани отъ събитията, сж сварени безъ опрѣдѣлено мнение и безъ опрѣдѣленъ планъ за мѣрките, които биха могли да прѣкратятъ смутоветѣ. Застрашавани отъ събитията, що има да настѣпятъ, и въ бързината да изпрѣварятъ тия събития, изглежда, че дипломатитѣ сж се заловили за първия проектъ, що имъ се поднася отъ нѣкой поревностенъ тѣхенъ агентъ. Отъ „Жълтата книга“ се вижда, че на г. Стегъ се е паднала голѣмата роль да даде плана за умиротворението на нашата нещастна страна. А тоя планъ не изглежда съобразенъ съ интереситѣ и желанията на македонскитѣ населения. Впрочемъ, затова сме виновни ние самитѣ, защото многото разрушителна работа не можахме да уравниосимъ съ една постоянна пропаганда изъ Европа на нашитѣ стрѣмежи и начини на дѣйствие. . .

Като слѣдствие на тая неопрѣдѣленостъ на възгледитѣ не можемъ да не констатираме, и то съ чувство на дълбоко съжаление, едно съществено разногласие въ мнението на г. Делкасе. Въ писмото си отъ 27-й Ноемврий до управляющия посолството въ Петербургъ, г-нъ Бутиронъ, почтениия министръ се изказва „наклоненъ да прѣпорѣча програмата, която внуши нашия (френския) консулъ въ Солунъ и която се касае специално до прѣобразуванieto на жандармерията

■ начинътъ за прибиране на десятъка“. Въ послѣдния же документъ отъ 3-й Януарий 1903 г., въ който г-нь Делкасе излага съвѣтитѣ, що е далъ на турския посланикъ Мюниръ Бея, личи, че той е измѣнилъ радикално своя пръвъ възгледъ, защото съ достойно — енергиченъ езикъ, прѣпоръчва на послѣдния една програма, която почти съвпада въ общи черти съ автономното управление. Наистина, тия колебания нѣма въ нищо да намалятъ искренности, отъ която се въодушевява г. Делкасе по Македонския въпросъ, обаче, единъ широкъ планъ, опрѣдѣленъ още въ началото и подкрѣпенъ съ рѣшителенъ тонъ, увѣрени сме, би увеличилъ още по-вече славата и влианieto на Франция и на нейния министръ.

Подиръ тия общи бѣлѣжки минаваме къмъ самата програма на г. Стегъ.

* * *

Отъ нѣколкото рапорти на г-нь Стегъ най-подробния и най-аргументирания е този отъ 15-й Декемврий, къмъ който е приложена една „записка за реформитѣ, които трѣбва да се въведатъ въ Македония“. Изложенитѣ въ тая записка реформи, г. Стегъ нарича „минимална програма“.

Ето какво говори той още въ началото на своята програма :

„Критическото положение на македонскитѣ вилаети може да се отладе на двѣ общи причини :

- 1) Развитieto на националното чувство у разнитѣ християнски населения ; и
- 2) Злоупотрѣбленията отъ всѣкакъвъ родъ, отдавани на турското управление“.

„До като трае турското владичество, неговия способъ на управление, колкото съвършенъ и колкото бащински да стане, не трѣбва никога да се вѣрва, че християнскитѣ народности ще бждатъ напълно задоволни отъ него. Всѣка отъ тия народности се стрѣми да се освободи икономически отъ турското владичество, било чрѣзъ присѣдинението си къмъ оная отъ независимитѣ днесъ държави (Гърция, България, Сърбия), съ която я свързватъ кръвта и езика, било чрѣзъ една мѣстна автономия, която ще ѝ даде първенство“

„Тѣзи стрѣмежи къмъ независимостъ, за всѣка отъ тия народности, се сливатъ съ амбицията да се властвува надъ другитѣ народности. Борбитѣ на разнитѣ пропаганди и упражнявания отъ българскитѣ комитети тероръ сж осязателни доказателства на това душевно състояние. Има се страхъ, слѣдователно, че пълното освобождение на тия вилаети може да бжде послѣдвано

отъ вътрѣшни борби, които би могли да създадатъ едно положение поне толкова опасно, колкото е и сегашното“.

„Прочее, въ много отношения, задържанието въ турски рѣцѣ висшата власть надъ тѣзи съперничающии народности може да се счита, като залогъ за миръ. Никой другъ режимъ не е по-пригоденъ, по силата на своитѣ традиции, да остави на разнитѣ населенія въ тия вилаети една широка мѣстна независимостъ и въ религиозно, и въ гражданско отношение“.

„Впрочемъ, жителитѣ на тия вилаети, изобщо много назадъ останали отъ вѣкътъ си, по-малко би се поддавали на внушенията отъ политическитѣ агитатори, ако не бѣха били доведени до отчаяние поради несигурността на живота си и поради мизерията си. Позволено е да се вѣрва, че голѣмата маса македонски селяни не би искала нищо повече отъ това: да може да се прѣдаде спокойно на занятията си и да бжде сигурна въ деньтъ, когато ще трѣбва да прибере плодътъ имъ“.

„Слѣдователно, въпросътъ за реформитѣ въ Македония може да се постави, както слѣдва: възможно ли е, безъ да става териториялна промѣна, и безъ да се взематъ мѣрки, които могатъ да се считатъ като прѣдисловие на тая промѣна, да се тури край на злоупотрѣбленията, отъ които страдатъ въ тия вилаети населеніята, безъ разлика на вѣра и народностъ:“

Такива сж основнитѣ положения, отъ които изхожда г. Стеръ. Резюмирани, тѣ се свеждатъ къмъ слѣдното:

1) Турското правителство е лошо;
2) Християнскитѣ населенія искатъ и ще се задоволятъ само съ подобрения, които ще обезпечатъ тѣхното физическо съществуване. Тѣзи населенія не сж подготвени и не търсятъ политическа свобода; и

3) Европейскитѣ же държави трѣбва да запазатъ управлението въ рѣцѣтѣ на турцитѣ, като, чрѣзъ подобрѣния, го направятъ по-малко лошо, отколкото е сега. Това трѣбва да стане така, защото, едно, поради липса на стрѣмежъ къмъ политическа свобода у македонскитѣ населенія, и друго, поради взаимнитѣ имъ гонения, невъзможно е да се установи и дѣйствува правилно едно автономно и християнско управление въ Македония.

* * *

Г. Върху първата точка нѣма какво да се каже, освѣтъ да се прибави, че турското управление е не само лошо, нѣ то е и непоправимо по своя собствена инициатива.

* * *

II. Втората точка от тѣй резюмиранитѣ заключения на г. Стегъ е досущъ невѣрна. Последния е изпадналъ въ една погрѣшка, отъ която не може да се освободи никой — било мѣстень или чужденецъ — който не е вникналь по-дълбоко въ сѣврѣменнитѣ социални течения въ Македония. За г. Стегъ това е твърдѣ обяснимо, защото, дошълъ въ Солунъ едва прѣди четири непълни години и намирайки се въ една срѣда на разномислящи и разнородѣствующи фактори, той не е ималъ достатъчно врѣме, за да се запознае основно съ миналото на народитѣ, които населяватъ Македония; а като синъ на оформена въ всеѣко отношение нация, той не може ясно да схване една фаза на национално и културно оформяване, която Франция и цѣла Европа сж прѣварали вече прѣди 4—5 вѣка.

Истината върху тоя въпросъ се състои въ това, че Балканския полуостровъ, макаръ и късно, прѣзъ XIX вѣкъ се намѣри подъ двойното влияние на идеитѣ, които френската революция освѣти, и на тия, които се съдържатъ въ принципа на националността. Стрѣмежътъ къмъ политическа свобода и тука, както на всеѣкъдѣ, се прѣдшествува отъ националното оформяване. Ето зацо, миналия вѣкъ отваря на Балканския полуостровъ една ера на национално оформяване и на борби, които оставатъ въ наслѣдство и на новия вѣкъ. Така сж сформирувани: гръцката, сръбската и ромънската националности съ съответствующитѣ държави, а найсетнѣ и българската националность съ своята държава. Това сжщото виждаме днесъ и въ Македония — страна която Цариградската конференция, включваше въ прѣдѣлитѣ на българскитѣ етнически граници и нарѣче Западна България.

Обаче, Берлинския договоръ остави нашата страна подъ прямата власть на Султана, на неговитѣ чиновници и жандарми, срѣщу неясното обѣщание на реформитѣ, прѣдвидени въ чл. . . Вътрѣшното положение, вмѣсто да се подобри, още повече се влоши. Това правеше неизвѣстна бъдщата съдба на Македония и откриваше апетити у разнитѣ националности за пълното присъединение на областта къмъ нѣкоя отъ сѣсѣднитѣ държавици. Всички се туриха на работа за увеличение континента на своитѣ национални сили, или

за създаване отново на такива. Даже Сърбия, която преди руско-турската война считаше Македония за българска провинция, слѣдъ австрийската окупация на Босна и особено слѣдъ поражението при Сливница, потърси да създава свои сънародници тамъ. Така кипя националната борба въ продължение на 15 г. слѣдъ Руско-Турската война; а отъ 10 години насамъ се захваща паралелно съ тая борба и агитацията за политическа свобода — агитация, размѣритѣ на която сж обърнали сериозното внимание на г. Стегъ и на неговитѣ почтени началници.

А върху кой елементъ главно се крѣпи днесъ революционната агитация въ Македония, и какво тя означава?

На тия въпроси могатъ да се дадатъ само слѣднитѣ кратки, нъ безспорни, отговори:

1-о Че революционната агитация въ Македония се крѣпи главно върху българитѣ; нъ въ нея зематъ участие, повече или по-малко, и всички останали християнски народи;

2-о Че тая агитация свидѣтелствува за едно пълно национално оформяване, което паралелно търси и своитѣ политически граници;

3-о Че тая агитация свидѣтелствува главно за численото и културно надмощие въ страната на една раса, която разбира значението на свободата и търси условията за пълното развитие на своята енергия чрѣзъ нея; и

4-о Че идеята за свобода, която е доста примамлива сама по себе си, и още повече защото има за послѣдствие смѣкването на несносния турски режимъ и замѣняването му съ християнски — че тая идея, повтаряме, е отъ естество да увлѣче всички, на които е омръзнало да живѣятъ, както до сега.

Въ послѣдното обстоятелство собствено се крие силата на Вътрѣшната Организация, която има многобройни послѣдователи измежду гърци и власи. Отъ тамъ произтича и слабостта на всички останали национални фактори, които срѣщу развѣтаното отъ българитѣ знаме на свободата, противопоставятъ националнитѣ си знамена, затъмнени отъ единъ голѣмъ полумѣсець, който, като ги обхваща и стѣга отъ всички страни, прави ги по-малко симпатични за населенията.

Казаното до тука е достатъчно, за да бѣде синтезирано въ слѣдната основна мисль: че водената въ разстояние

на повечето от половина вѣкъ национална борба и прѣдприе-
 тия прѣзъ послѣднитѣ десетъ години революционна агитация,
 която въ своитѣ анали брои не единъ геройски подвигъ, сж
 пряснорѣчиви доказателства за проникване и у тъмнитѣ маси
 на населението отвлѣченитѣ идеи за отечество и свобода. И
 фактътъ, че революционната агитация се крѣпи въ и отъ
 селата и че повечето геройски подвизи сж дѣло на неграмотни
 или малограмотни селяни, дава още по релефенъ изразъ на
 горното ни твърдение. А всичко това доказва, че македонскитѣ
 населения, на чело на които стои българския елементъ, като
 се прѣдаватъ вседѣло на революционната агитация, правятъ
 това, не толкова за да се отърватъ отъ десѣтка и отъ
 турския заптия, не толкова за да заживѣятъ единъ зоологи-
 чески животъ, колкото за да си извоюватъ условия, при които
 ще бъде възможно тѣхното мирно и свободно развитие по
 пътя на културата и цивилизацията. Половина вѣкъ усилена
 просвѣтителна работа и съблазънта за единъ свободенъ
 животъ, на който се радватъ съвѣднитѣ свободни балкански
 народи, сж били и сж отлична школа за македонскитѣ на-
 селения.

*Прочее, политическата свобода, изразена въ формата
 на една автономия, приложена и гарантирана отъ великитѣ
 държави — ето истинскитѣ и съзнателни стрѣмежи на
 македонскитѣ населения.*

Недостатъчното познавание на тоя исторически и социа-
 ленъ процесъ, недолавянieto на горнитѣ стрѣмежи, които
 сж слѣдствие на тоя процесъ, непознаванието на македонския
 селянинъ — всичко това е вкарало г. Стегъ въ основни за-
 блуждения, които той мисли за истини. А отъ туеъ произ-
 лиза нецѣлесъобразността на неговата „програма за реформи“,
 както ще установимъ това въ долнитѣ редове.

* * *

III. Дохождаме до послѣдното отъ положенията, въ които,
 както казахме по-горѣ, се резюмиратъ мислитѣ на г. Стегъ.
 Това положение, както го формулирахме на своето мѣсто, е
 слѣдното: европейскитѣ държави трѣбва да запазатъ управ-
 лението въ рѣцѣтѣ на турцитѣ, като, чрѣзъ подобрѣния, го
 направатъ по-малко лошо, отъ колкото е сега. Това трѣбва
 да стане така, защото, едно, поради липса на стрѣмежъ къмъ

политическа свобода у македонскитѣ населенія, и друго, поради взаимнитѣ имѣ гоненія, невъзможно е да се установи и дѣйствува правилно едно автономно и християнско управление въ Македония.

При обсъждане на това положение, което за по-голъма ясность въ изложението ний ще раздѣлимъ на двѣ части, ржеводящитѣ съображенія трѣбва да бждатъ: интереситѣ, мирътъ и спокойствието на населеніята безъ разлика на вѣра и народность и интереситѣ на европейския миръ.

И така, даже ако бихме направили абстракция отъ установеното по-горѣ заключение, че македонскитѣ населенія се стрѣмятъ къмъ политическа свобода, и ако бихме приели възгледа на г. Стегъ по тоя вѣоросъ, то може ли да се обезпечатъ едноврѣменно македонскитѣ интереси и тия на европейския миръ съ „програмата за реформи“, която г. Стегъ прѣдлага, и която се състои въ задържаніе управленіето въ рѣцѣтѣ на турцитѣ?

Въ записката къмъ рапорта отъ 15 Декемврий 1902 г. Стегъ, може би, подъ давлението на мисълта, че за Султана трѣбва да се запази всичкото внимание, за да може нѣщо да се вземе отъ него — мисълъ катадневно опровергавана отъ историята — свежда работата въ слѣдния вѣпросъ: „има ли начинъ, чрѣзъ който да се обезпечи на страната строгото прилаганіе на сществующитѣ закони“?

Тоя начинъ г. Стегъ го намира въ сществующия редъ, на който, споредъ него, трѣбва да се прибаватъ само двѣ условия, за да тѣргне всичко по медъ и масло. Тѣ сж:

- 1) Редовно плащаніе на чиновницитѣ, и
- 2) Установяваніе на отговорноститѣ, които влѣватъ слѣдъ себе си санкціята на награда за добрата служба и тая на наказание за лошата.

За изпълненіе на тия условия г. Стегъ прѣдлага:

- 1) Назначаваніе на валиитѣ за опрѣдѣленъ срокъ, направо отъ Султана *и безъ удобреніето на държавитѣ*, съгласно проекта на Европейската комисія отъ 1880 г., и съсрѣдоточаваніе на властѣта въ тѣхни рѣцѣ, съгласно законитѣ отъ 1287 и 1292 и инструкціята отъ 1293 г.

- 2) Установяваніе за всѣки вилетъ особенъ бюджетъ, отъ който ще се покриватъ неговитѣ разходи. Изпълненіето на бюджета — пазеніе на приходитѣ и произвеждане на

институтъ — трѣбвало да се възложи върху Отоманската Банка, или върху Публичния Дѣлгъ.

3) Образуване на жандармерия съ европейски инструктори.

4) Назначаване на инспектори европейци за опрѣдѣленъ срокъ и съ съгласието на посолствата.

Нека разгледаме всѣко отъ тия условия по отдѣлно.

Първата точка е най-важната, нѣ и най-неудобната въ формата, въ която г. Стегъ я прѣдлага. Да се съсредоточава въ валинитѣ всичката властъ — това е единъ принципъ, отъ който по-добъръ не може да бжде, защото Македония по много причини има нужда отъ едно силно управление. Нѣ да се остави тая централизирана властъ, — слаба, за да възстанови законността, силна, за да поддържа произвола — безъ сериозни гаранции, които да я обуздаватъ главно отъ злата воля на Султана — това значи да се повърнемъ 50-60 години назадъ, за да повѣрваме, че Турция може да стане модерна държава и да се реформира по своя собствена воля; това значи още, че Европа дава довѣрие на Султана, какво той, тоя пѣтъ поне, ще изпълни честно задълженията си; най-послѣ това значи да се даде нова санкция на едно очевидно-опустошително зло. Може ли да се очаква отъ Турция днесъ законностъ и равноправностъ, когато тя въ продължение на цѣлъ вѣкъ е дала редъ доказателства, че е неспособна да въцари у себе си тия граждански добродѣтели, и затова винаги се е подлагала на анатомия?

Може ли Европа да повѣрва онова чудовище, което плава въ кръвта на 300,000 арменци?

Ако това не е най-голѣмото заблуждение, въ което Европа може да тъне, то е единъ умишленъ актъ на дипломатията, много по-жестокъ отъ тоя на Хамидовитѣ човѣшки касапници! . . .

И дѣйствително каква по-широка властъ отъ тѣзи, която дава на валинитѣ закона отъ 1287 г., който г. Стегъ цитира?

Тоя законъ говори:

„Чл. 5 3) Валията контролира непосредствено дѣйствиата и поведението на окръжнитѣ управители (мюте-сарафитѣ) и на чиновницитѣ въ сѣдалищния градъ на вилаета, а посредствено, чрѣзъ тия послѣднитѣ, поведението и дѣйствиата на всички служащи въ вилаета; той има право

да уволнява чиновницѣтъ, които сж се провинили при изпълнение на своитѣ служебни обязанности. 4) Ако уволнението на служащия е било прѣдизвикано отъ нѣкое злодѣяние или отъ нѣкое прѣстѣпление, валията заповѣдва даванетоъ подъ съдъ на служащия.“

„Въ границитѣ на своята власть, валията избира и назначава, съгласно особения правилникъ, административнитѣ чиновници“

„Чл. 6. По всѣка административна работа, която не влиза въ тѣхното вѣдомство, валиитѣ се отнасятъ до В. Порта, на която съобщаватъ и своитѣ мнения“.

„Касателно обикновенитѣ работи, валиитѣ пристѣпватъ направо къмъ тѣхното изпълнение“.

„Чл. 7. По единъ или два пѣти прѣзъ годината, валиитѣ правятъ инспекторска обиколка изъ вилаета“.

„Чл. 8. Валията наблюдава: 1) постѣпванетоъ на данѣцитѣ; 2) общото заведване на постѣпилитѣ суми; 3) разрѣшението на спороветѣ появили се въ тая служба; 4) дѣйствиетата на бирницитѣ“.

Чл. 12. Валията е натоваренъ съ устройството и управлението на вилаетската жандармерия, съ сигурността на пѣтищата и съ подържанието на обществения редъ въ вилаета . . .“

Кждѣ сж гаранцитѣ, че валиитѣ, по своя собствена воля, или по заповѣдъ отъ Султана, нѣма да направятъ отъ тая власть едно оръдие на произволъ?

Г. Стегъ намира тия гаранции въ назначаванieto на валиитѣ за опрѣдѣленъ срокъ и въ съвмѣстното дѣйствие на другитѣ гаранции, за които ще говоримъ на своето мѣсто.

Нъ тия гаранции сж недостатъчни!

Прѣди всичко изпълнението на какви и да е реформи е въ пълна зависимостъ отъ качества на лицата, които ще взематъ въ рѣцѣтѣ си тия реформи. А ний, възъ основа на миналото и сегашното, твърдимъ, че турскитѣ управляющи кръгове сж лишени отъ съврѣмения политически смисълъ, който ражда и затвърдява идеята на законность и равноправность между всички подданици безъ разлика на вѣра. Ний още твърдимъ, че лишението на тия кръгове отъ тоя даръ на цивилизованитѣ народи се подкрѣпва отъ невѣжеството и фанатизма на мухамеданското население, което, като

шествие, намира за по-удобно за себе си да поддържа еъ тероръ своята власть на господствующе плѣме. Турция не се лишава отъ добри закони и, ако нашитѣ думи не съдържаха чистата истина, сигурно е, че тия закони отдавна щѣха да дадатъ своитѣ благотворни резултати и не щѣше да има нужда г. Стегъ да ги търси и изважда отъ праховетѣ на забравянието.

Нъ за да убѣди въ противното, т. е. че турскитѣ висши чиновници, каквито сж валиитѣ, сж способни да поддържатъ редъ и законность, когато оставатъ дълго врѣме на поста си, г. Стегъ си служи съ примѣри, взети отъ управлението на Одринския виляетъ и отъ това на Солунския. За първия той говори: „Одринския виляетъ, гдѣто гражданската и военна власть сж съсредоточени въ рѣцѣтъ на единъ валия, отдавна занимающъ тоя постъ, прѣдставлява въ това отношение една поразителна разлика съ съседния нему Солунски виляетъ“. А лошото положение на послѣдния виляетъ г. Стегъ намира въ честитѣ промѣни на валиитѣ — трима валии промѣнени въ разстояние на около четири години — и въ вмѣшателството на Илдъза въ най-дребнитѣ назначения и уволнения.

Значи, Одринския виляетъ е въ по-добро положение отъ Солунския, защото тамъ има една по-стабилна власть, прѣдставлявана отъ сегашния валия и командиръ на II-й корпусъ Арифъ паша, и защото тоя виляетъ е освободенъ отъ вмѣшателството на Илдъза.

Пишущия тия редове е прѣкаралъ около двѣ години въ Одринъ, билъ е въ официални и лични сношения съ Арифъ паша и консулското тѣло, и може да заяви, че нищо не е по-малко вѣрно отъ това. Г. Стегъ, далечъ отъ тоя виляетъ, не познава неговитѣ особености.

Прѣди всичко съвсѣмъ напраздно г. Стегъ отдава толкова похвали на личнитѣ качества на Арифъ паша и на неговата независимостъ спрямо Илдъза. Арифъ паша е единъ жестокъ, фанатизиранъ и рутиниранъ паша, каквито сж всичкитѣ турски паша. Сетнѣ, той трепери даже прѣдъ сѣнката на Илдъза. Единъ примѣръ ще илюстрира най-добрѣ одринския валия. Прѣзъ 1897 г. единъ български учителъ въ Одринъ, Бъчваровъ, е билъ наклеветенъ за обида противъ Султана и веднага затворенъ. Въ невинността на Бъчварова бѣха убѣдени мнозина отъ консулитѣ; нѣкои даже ходатайст-

вуаха за освобождението му. Обаче, Арифъ паша задържа нещасника безъ съдъ три години, накара слѣдъ това съдилицата да го осъдятъ на 7 годишенъ затворъ, и нещасника можа да излѣзе на свобода едва миналата година прѣзъ Августъ, вслѣдствие амнистията, изходатайствувана за нѣколко души отъ Българското правителство. Тоя фактъ доказва колко много е зависимъ отъ Илдъза Арифъ паша, защото само страхътъ, че освобождението на единъ човѣкъ, обвиненъ за обида противъ Султана, може да дойде до ушитѣ на Илдъза — само тоя страхъ правѣше Арифъ паша да бѣде тѣй жестокъ спрямо единъ човѣкъ, за невинността на когото гарантираха нѣкои консули.

Ако е работата за извѣстна разлика между двата споменати вилаета, която се състои въ рѣдкото появяване на разбойнически шайки въ Одринския вилаетъ, това се дължи не на Арифъ паша и на неговото дълго стоене въ вилаета, а на слѣднитѣ обстоятелства: 1) че Одринския вилаетъ, като съпрѣдѣленъ съ Цариградъ, прѣвъ е получилъ и съ голѣма настойчивостъ реформитѣ на Хати-Хумаюна отъ 1856 год.; 2) че тоя вилаетъ въ по-голѣмата си частъ е една гола равнина, непригодна за разбойнически подвизи, и 3) главно, защото тоя вилаетъ, до прѣди руско-турската война и нахлуванието на мухаджиритѣ, имаше голѣмо християнско болшинство.

Нека ни бѣде позволено да допълнимъ тия сравнения съ два примѣра за по-продължително управление на Битолския и Косовския вилаети: първия управляванъ отъ дивизионния генералъ Абдулъ Керимъ паша около 6 години, а втория — отъ енергичния Хафъзъ паша пакъ толкова врѣме. Тѣзи двама губернатори сж напуснали своитѣ постове прѣди година — двѣ. Може ли, обаче, да се твърди, че прѣзъ врѣме на тѣхното управление тия области сж били спокойни? Впрочемъ, Хафъзъ паша прѣзъ м. Януарий т. г. пакъ се завърна въ Скопие, за да прилага новитѣ реформи! . . .

Нъ г-нъ Стегъ иска да се създаде едно силно управление за Македония, като се централизира властта въ рацѣтѣ на валията, който да бѣде гарантиранъ за свободното упражненение на тая власть, съгласно съ законитѣ, чрѣзъ назначението му за опрѣдѣленъ срокъ. Бързаеме да заявимъ, че не намираме нищо по-цѣлесъобразно отъ основната мисль на г-нъ Стегъ — създаване на една силна власть.

Обаче, щѣ ли се реализира тая мисль при условията, които г-нъ Стегъ поставя?

По нашето дълбоко убѣждение валиитѣ ще бждатъ едно-врѣменно и слаби и силни — слаби, за да възстановятъ за-вѣнността; силни, за да поддържатъ произвола. Тѣ ще бждатъ слаби:

1) Защото назначаванитѣ безъ съгласието на държавитѣ валии ще бждатъ вземани отъ оня класъ султанови служители, които въ продължение на вѣкове сж създали то-бозъ лоша слава на своето отечество. Като прѣдани послѣ-дователи на хамидовата панислямска идея, тѣ не ще могатъ и не ще искатъ да запазатъ безпристрастие между мухамедани и християни. Като правовѣрни мухамедани тѣ считатъ Султана едноврѣменно и за политически и за религиозенъ началникъ, на когото тѣ дължатъ не само прилично уваже-ние, но и безпрѣкословна подчиненостъ. Това показва колко сж нищожни шанситѣ за създаване независими отъ Илдъза валии при посоченитѣ отъ г. Стегъ условия.

2) Защото валиитѣ, назначавани както до сега направо отъ Султана бзъ съгласието на Европа, ще бждатъ посрѣщ-нати съ сжщото недовѣрие отъ населението, както и до сега.

Нѣ тия валии ще бждатъ силни:

1) Защото ще държатъ въ рѣцѣтѣ си цѣлата админи-страция чрѣзъ правото имъ да назначаватъ чиновницитѣ.

2) Защото тѣ ще разполагатъ съ жандармерията, която споредъ г. Стегъ, ако и да има европейски инструктори, все пакъ чл. 12 отъ Закона за вилаетитѣ отъ 1287 год. я поставя подъ „управлението“ на валията.

3) Защото на едни мѣста тѣ ще държатъ въ своитѣ рѣцѣ и войската, посрѣдствено чрѣзъ командиритѣ на час-титѣ; а на други мѣста ще я държатъ и непосредствено, като съединяватъ въ себе си и гражданската и военна власть, както е сега въ Одринския вилаетъ, и

4) Защото инспекторския корпусъ, който не разполага съ друга санкция, освѣнъ да прѣдлага на уволнение негод-нитѣ и провинилитѣ се чиновници, за да посрѣща други още по-лоши отъ тѣхъ, нѣма никаква сила въ рѣцѣтѣ си, за да принуди да се слуша и зачита добросвѣстно неговата воля. А безъ санкцията на сила има ли право?

Че валиитѣ, назначавани за опрѣдѣленъ срокъ отъ Сул-

тана безъ съгласието на държавитѣ, ще бждатъ слаби, за да направятъ добро, и силни, за да продължаватъ сегашнитѣ опустошения, свидѣтельствува и историята на Критъ.

Устава отъ 1868 г. съсрѣдоточаваше властта въ рѣцѣтъ на валията, нѣ голѣма часть отъ неговитѣ атрибути се изпълняваха чрѣзъ органитѣ, които изборната система поставяше въ зависимостъ отъ избирателитѣ. Освѣнъ това контролтѣ върху дѣлата на валията трѣбваше да се извършва отъ Областното Събрание. Обаче, какво стана съ Критския уставъ и съ правата на критянитѣ, всѣки знае. Когато Султанътъ подписваше Критския уставъ, той мислеше да даде на своитѣ поданици само пѣколко листа хартия, нѣ не и правата, които се съдържаха въ него. Затова той направи всички отстъпци въ устава, а една само запази за себе си: тя бѣ назначението на валията, въ чието разположение бѣ въоръжената сила. И забѣлжително е, че когато Султанътъ е мислилъ да върши най-голѣмия натискъ върху жителитѣ на острова, тогава той е съединявалъ въ рѣцѣтъ на единъ човѣкъ и гражданската и военната властъ. По тая причина критянитѣ току-що бѣха свършили една кървава борба, трѣбваше да захванатъ нова, която юнашки водиха въ продължение на 30 години, за да се добератъ до единственото нѣщо — назначаванието на валията да става съ съгласието на държавитѣ.

Впрочемъ, това е било така почти въ всички провинции, гдѣто Европа трѣбвало да става сѣдия между християнитѣ и турската властъ. Самосъ и Ливанъ сѣ прѣживѣли сѣщитѣ перипетии и се радватъ на сѣщитѣ привилегии.

Защо е всичко това?

Защото безъ европейски контролъ, едно отъ срѣдствата на които се съдържа въ назначаванието на валията съ съгласието на държавитѣ, не е имало и не може да има миръ и законность въ турскитѣ провинции.

Отъ изложеното до тука става ясно, че опрѣдѣления срокъ, за който би се назначавали валиитѣ, не прѣдставлява никаква гаранция срѣщу досегашното тежко положение, а слѣдователно валиитѣ, които ще се назначаватъ отъ Султана безъ съгласието на държавитѣ въ нищо нѣма да подобрятъ положението. Напротивъ, поради санкцията, която Европа би дала на положението имъ, тѣ ще бждатъ

много по-страшенъ бичъ за населението и източникъ за едно
свободно хвърляне въ борба отъ страна на послѣдното.*)

Отъ известнитѣ до сега дипломатически документи се
вижда, че дипломатитѣ косвенно сами признаватъ, какво наз-
начаванieto на валиитѣ отъ Султана само за опрѣдѣленъ срокъ,
е мърка, недостатъчна да обезпечи мира въ турскитѣ про-
винции. Тѣ бързатъ да заяватъ, че назначението на валиитѣ
не може да става съ съгласието на държавитѣ, защото съ
това се накръпнявали сувереннитѣ права на Султана — нѣщо,
което трѣбвало да се избѣгне, за да станели прѣдложенитѣ
реформи приемливи отъ послѣдния.

Тукъ има единъ софизъмъ — единъ софизъмъ, който
крѣпне и слабостта на Европа прѣдъ Султана и недостатъч-
ността на реформитѣ.

Софизма се състон въ това, че Европа много пжти до
сега е обкачала на клѣчка суверенитета на Султана. При-
мѣри сж Ливанъ, Самось, Източна Румелия и Критъ. Такъвъ
примѣръ има и въ сегашнитѣ реформи: прѣдаването на фи-
нансовата администрация на чужди финансови учрѣждения,
назначението на чужди инструктори за жандармерията и на
инспектори за гражданското управление съ съгласието на
посолствата, какво друго може да бѣде, ако не ограничение
суверенитета на Султана?

Защо държавитѣ не направятъ стѣпка на прѣдъ, за да
наложатъ валия съ тѣхното съгласие?

Нѣ тукъ вече изпѣква слабостта на Европа.

Едно отъ двѣтѣ: или назначението на валията съ съ-
гласието на държавитѣ не е необходимо, и тогазъ излишни
сж софистическитѣ уговорки за сувереннитѣ права на Сул-
тана; или пъкъ това съгласие е необходимо, и въ такъвъ
случай софистичнитѣ уговорки служатъ за було на други
причини.

По-горѣ ний показахме колко е голѣмо значението на
валията. Слѣдователно, ако той не се изолира отъ влиянието
на Идъза чрѣзъ единъ дѣйствителенъ контролъ, цѣлата про-
грама за реформи ще пропадне.

*) Г. Делкасе поддържа по тоя въпросъ почти сжщото мненіе. Въ
засѣданieto на френската камара отъ 11 Мартъ той е казалъ: „Здѣ из-
пълнението на тия реформи трѣбваше единъ управителъ съ широки
права, който да не бѣде излаганъ на противодѣйствиа всѣка заранъ съ
заповѣди отъ Султана“. (Le Petit Temps № 163).

Втората точка отъ прѣдложенията на г. Стегъ — установяване за всѣка областъ отдѣленъ бюджетъ, изпълняванъ отъ Отоманската Банка или отъ управлението на Публичния Дѣлгъ — въ основата си е много цѣлесъобразна. Обаче, нейното реализиране за полза на населението е невъзможно прѣдъ видъ съвкупността на другитѣ условия отъ „програмата за реформи“, която г. Стегъ прѣдлага.

Понеже бюджета е въ непосредствена свръзка съ данъцитѣ, ний ще посочимъ тука двѣтѣ главни основания, върху които почива съврѣменната данъчна система и които трѣбва да се иматъ прѣдъ видъ въ случая. Тѣ сж:

- 1) Облагание на населението съгласно податнитѣ му сили, и
- 2) Облаганието да бѣде справедливо и еднакво за всички.

Всички признаватъ, че тия двѣ основания липсватъ въ Турция — г. Стегъ си е далъ трудътъ да изобрази особена картина отъ финансовата и отъ данъчната анархия въ Турция.

Съ какви срѣдства ще се възстанови законния редъ?

Разбира се, чрѣзъ нарежданieto на отдѣленъ бюджетъ за всѣка провинция.

Нѣ кой ще съставлява тоя бюджетъ?

Ето най-важния въпросъ въ тая материя.

Г-нъ Стегъ не отговаря прѣко на тоя въпросъ; но, понеже не съществува въ валията една друга властъ съ поголѣми или равни атрибути съ тия на валията, естествено е да се мисли, че послѣдния е, който ще нарежда тоя бюджетъ. Най-вече, що може да се допусне, това е: нарежданieto на бюджета да става при участието на административния съвѣтъ. Имаме, слѣдователно, двѣ алтернативи за нареждане на бюджета: едната е, че това ще става изключително отъ валията; а другата е, че въ работата ще участвува и административния съвѣтъ. Обаче, и двѣтѣ тия алтернативи, поради сигурнитѣ резултати, които ще дадатъ, не различаватъ една отъ друга и биха могли да се разглеждатъ като една. А не различаватъ тѣ затова, защото, на всѣки случай, бюджета ще се нарежда споредъ волята на валията. Това ще стане по слѣднитѣ съображения:

1) Защото болшинството на административнитѣ съвѣти е било и сигурно ще бѣде мухамеданско, щомъ се запазятъ досегашнитѣ разпореждания, които гарантиратъ надмощието на господствуещата раса, която е малцинство.

2) Защото мухамеданското болшинство е неспособно да се противопостави на каквито и да е мѣрки, които се диктуватъ отъ висшата властъ. Ний и по-горѣ казахме и туѣ ще повторимъ, че мухамеданина е неспособенъ самъ да разбере и постави граница между политическия и религиозния интересъ. За него съществува само послѣдния интересъ, изразенъ въ безусловната подчиненостъ на Халифа и респективно на неговитѣ висши прѣдставители — папитѣ.

3) Защото християнското малцинство ще си остане по качество таѣво, каквото е било до сега — измѣта на християнското население — по двѣ причини: а) защото липсва една правилна и независима отъ властѣта изборна система и б) защото нѣма равноправностъ въ езицитѣ на главнитѣ християнски народности, поради което най-способнитѣ и най-образованитѣ граждани не ще могатъ да взематъ полезно участие въ управлението на областитѣ.

И така, какъвъ ще бѣде бюджета, който ще се съставлява изключително по волята на валията?

Тоя бюджетъ ще страда непрѣменно или отъ единъ отъ слѣднитѣ два порока, или отъ двата едноврѣменно: бюджета или ще прѣдвижда голѣми приходи и по тоя начинъ ще изтрѣгва отъ населението данъци по-голѣми отъ неговитѣ сили; или ще спазва мѣрка между приходитѣ и податнитѣ сили, но ще намали разхода за полезни и културни цѣли; или, най-послѣ, ще съдържа и едното и другото. Бюджета ще страда отъ единъ само порокъ, или и отъ двата едноврѣменно — което е по-вѣроятно — за да може да се образуватъ по-голѣми излишъци за поддържане бюджета на централното управление. А това ще бѣде тѣй, защото валиитѣ ще зависятъ направо отъ Султана и ще провеждатъ само неговитѣ възгледи. А трѣбва ли да се доказва, че Султана и турското управление въобще не държатъ никаква смѣтка за благоденствието на населението, особено на християнското?

Ето защо, финансовото учрѣждение, което ще се натовари съ изпълнението на бюджета, ще върши една услуга на централното управление, респективно на Султана; а не една полезна работа за населението.

Това е за бюджета и съставянieto му.

Колкото се отнася до неговото изпълнение отъ нѣкое финансово учрѣждение, каквито сѣ Отоманската Банка, или

управлението на Публичния Дългъ, тая мѣрка има нѣколко незгоди.

Прѣди всичко съ прѣдлаганието на тая мѣрка авторитѣ ѝ неизбежно сж попадали въ противорѣчие съ себе си: тѣ на всѣкъдѣ сж се мъчили — и това откровенно го изповѣдватъ — да запазатъ сувереннитѣ права на Султана; а отъ друга страна, въ най-важната часть на управлението чувствуватъ, че не могатъ безъ чужда извѣдържавна намѣса, каквато е тая на казанитѣ финансови учрѣждения. И тая намѣса, което означава отстранение на турчина отъ управлението, толкова повече се чувствува въ въпроси отъ париченъ характеръ.

Разбира се, не сме ний, които се оплакваме и протестираме противъ каквато и да е намѣса. Споменахме за това противорѣчие, за да посочимъ на едно доказателство повече въ полза на поддържаната отъ насъ теза: че турчина е неспособенъ за върховно управление.

Вижда се, че за провеждане на тая мѣрка респективното финансово учрѣждение ще трѣбва да установи цѣла администрация и особенъ персоналъ изъ областъта извънъ поддържанитѣ отъ държавата такива. Това е единъ луксъ, разноснитѣ на който ще легнатъ върху гърбътъ на населението. Способно ли е то да поддържа тоя луксъ? Това никой не ще да знае.

Като говоримъ върху това, не можемъ да минемъ съ мълчание въпросътъ: какви данъци ще събира чуждото финансово учрѣждение и въ чия полза отиватъ тѣ? Извѣстно е, че десятъка е единъ отъ важнитѣ приходи и че тоя данъкъ, събиранъ въ голѣма часть на Европейска Турция, е заложенъ въ полза на километрически гаранции на разни желѣзници. Отоманската Банка е заинтересувания посрѣдникъ за изплащанието на тия гаранции. Събиранieto на данъцитѣ отъ тая Банка ще гарантира още по-солидно тия дългове на Турция къмъ чужденцитѣ.

Ето защо, възъ основа на изложеното до тука по тая точка, можемъ да утвърдимъ, че съ проектиранитѣ финансови реформи се хвърля само прахъ и въ очитѣ на европейското общество, и въ очитѣ на ожидающитѣ правда християни, и че тѣ гарантиратъ не умиротворението и подобрението на послѣднитѣ, а редовното и усилено получване на приходитѣ.

отъ Султана и отъ заинтересуванитѣ европейски финансови синдикати.

Такива сж резултатитѣ и отъ втората точка — установяване отдѣленъ бюджетъ за всѣка областъ и изпълнението му чрезъ нѣкое извъндържавно финансово учреждение.

Третата точка — жандармерията — страда отъ единъ органически недостатъкъ, свойственъ на цѣлата „програма за реформи“: това е отсъствието на една фактическа равнопоставеностъ. Силна жандармерия е необходима; но за да бѣде силна, тя трѣбва да се ползува съ довѣрието на населението. А присѣтствието на чужди инструктори нѣма да внуши това довѣрие, щомъ валията, назначенъ безъ съгласието на държавитѣ, се разпорежда съ нея и щомъ, поради това, не бѣде фактически откритъ достъпа въ нея и за християнитѣ въ размѣръ, пропорционаленъ съ тѣхната численность.

Отъ цѣлата тая „програма“ само жандармерията има извѣстно реално значение. Жално е, че ползата, която тя би могла да принесе, се намалява отъ противодѣйствието на останалитѣ злѣ скроени фактори, съ които тя неминуемо ще се сблъска.

Четвъртата точка — назначението на чужденци инспектори по полицията, по сѣдебната и по финансовата отрасли съ съгласието на държавитѣ — е една мѣрка почти безъ реално значение. Единственната санкция, която иматъ тѣ въ свое разположение, е да прѣдлагатъ на уволнение некадърнитѣ и провинилитѣ се чиновници. Вижда се, че тѣ не разполагатъ съ никакви сръдства, било да отстранатъ нескончаемитѣ провличания, за които само турцитѣ сж способни, когато искатъ да не отказватъ, но и да не разрѣшаватъ извѣстенъ въпросъ, било да се противопоставятъ на още по-неумѣстни назначения.

Санкцията, дадена въ разположение на инспекторския корпусъ, е лишена отъ подкрѣпата на конкретна сила. Поради това тя е санкция иллюзорна, отвлѣчена. Тя е толкова повече такава, че на инспекторския корпусъ е дадено правото да прѣдлага на уволнение извѣстни чиновници, когато

ва ията има възможност да поддържа своята източна недобросъвестност съ силата на цѣлата административна машина, съ силата на войската и съ силата на жандармерията.

Ако Султана е най-непоправимия отъ турскитѣ чиновници, ако той е причината на всички атентати срѣщу човѣщината — работи толкова тържествено потвърдени дори отъ рапортитѣ на посланицитѣ — и ако валнитѣ зависятъ изключително отъ тоя непоправимъ злодѣецъ и слѣдователно сж отъ неговия типъ, то кой ще контролира тия вални, кой ще налага veto на тѣхнитѣ беззакония?

Само единъ контролъ върху валнитѣ, изразенъ въ тѣхното назначение съ съгласието на държавитѣ, може да донесе миръ на Европа и законност на населенията.

А това, което се прѣдлага сега въ видъ на контролъ, е най-жестоката пародия на тоя институтъ, какъвто той вече фактически е установенъ за нѣкой турски провинции отъ самата историческа необходимостъ. Споредъ договоритѣ Европа не си е ли запазила и Турция не е признала правото да бѣде подложена на колективния контролъ на държавитѣ? При наличиността на това отвлѣчено право и при отсъствието на една конкретна сила, която да му даде санкцията си, Султанъ Хамидъ не извърши ли най-големия атентатъ противъ човѣщината, увѣренъ, че ще остане ненаказанъ?

При тоя отвлѣченъ и илюзоренъ контролъ сжщото ще бѣде и сега.

Инспекторския корпусъ ще бѣде доведенъ веднага до незавидното положение, само да бѣлѣжи македонската мартирология, както сега я бѣлѣжатъ консулитѣ и посланицитѣ.

Тогазъ защо да се създава единъ новъ институтъ за сжщата работа, когато тагъвъ вече сжществува въ лицето на консулитѣ и посланицитѣ?!

Изглежда, че Европа иска да се освободи отъ правствената отговорност, която сега ѝ тѣжи, като я стовари само върху нѣколко души нейни прѣдставители, плащани отъ турската хазна. . . .

Не е ли това едно ново насърчение, което Европа дава на Хаида за изтрѣбването тоя пжть на македонскитѣ християни?

Защо става тая подигравка съ европейската обществена съвѣсть?

Нека върху това мислят македонцитѣ, за които сега се остри Хамидовия ятаганъ! . . .

Нъ нека не по малко отъ тѣхъ мислятъ и ония държави, които не търсятъ изключително материални изгоди на Балканитѣ и които платонически слѣдватъ заинтересованитѣ държави! . . .

Съ изложеното до тука не се изчерпва всичко, що би могло да се каже върху „програмата за реформи“, която г. Стегъ прѣдлага. Той почти нищо не говори за уредбата на правосъдието.

Правосъдието такъво, каквото е сега, е възлощение на невѣжество, пристрастие и корупция.

Причини за това има много. Една отъ тѣхъ се състои въ самата организация на правосъдието. За да се даде едно привидно участие на немухамеданскитѣ елементи въ правосъдието, редомъ съ прѣдсѣдателя турчинъ — единствения короненъ съдия — засѣдаватъ по двама избрани отъ административния съвѣтъ членове, единъ отъ които е немюсулманинъ. Рѣдко се срѣщатъ прѣдсѣдатели съ юридическо образование. Кolkото за членоветѣ, взети по волята на администрацията най често отъ най долнитѣ елементи на изпаднали търговци и прости занаятчии, тѣ нѣматъ никакви познания отъ работата, за която ги назначаватъ. Тѣ даже не владѣятъ литературния езикъ, който дълбоко се различава отъ обикновения турскн езикъ, и по тая причина не могатъ и да разбиратъ това, което става около тѣхъ. При такива условия прѣдсѣдателтъ, — нѣкой рутиниранъ фанатикъ — е господарьтъ на положението.

Втората причина се състои въ пълната зависимостъ на съдебната власть отъ администрацията. Излишно ще бжде да повтаряме отново защо това е така слѣдъ ония общи мисли, които изказахме по-горѣ по тоя въпросъ.

Третата причина е отказванието равноправността на езицитѣ на главнитѣ християнски народности. Ний по-горѣ обяснихме, че македонскитѣ населения, усѣщайки се силни въ собствената си къща, сж наложили своя езикъ на побѣдителя, вмѣсто да усвоятъ неговия. А тоя редъ на нѣщата, освѣтенъ отъ вѣковетѣ, едва ли ще се измѣни. При такива условия правосъдието е и ще си остане въ ржцѣтъ на тур-

цитѣ, като оръдие на лични интереси, също тъй, както то бѣше въ рѣцѣтъ на римскитѣ авгури.

Четвъртата причина е въ установения навикъ на подкупничество.

Да допустнемъ, че послѣдната причина ще се отстрани съ редовното плащане и съ контрола на инспекторитѣ.

Нъ съ какво ще се отстраняят другитѣ причини?

Тѣ иматъ своитѣ дълбоки корени въ сегашния редъ на нѣщата. И понеже тоя редъ се запазва и за въ бѣдѣще, какъ ще се откъснатъ тия корени? Може ли да се вѣрва, че поне правосъдието ще се издигне на достойната висота?

Ни най-малко!

А отсъствието на безпристрастно и законосъобразно правосъдие, безъ съмнение, ще компрометира всички останали точки отъ „програмата за реформи“, даже тѣ да би били най-полезни.

Ето защо въз основа на казаното до тука върху „програмата“ на г. Стегъ, ний можемъ да утвърдимъ, че не ще се постигнатъ никакви добри резултати отъ двѣтъ условия — 1-о редовното плащане на чиновницитѣ и 2-о установяване на отговорноститѣ — за да може да се изпълняватъ законитѣ, и че тѣ, като не удовлетворяватъ прѣдполагаемитѣ минимални искания на македонскитѣ населения за една административна реформа, ще бѣдатъ отблъснати съ оръжието на послѣднитѣ. А отъ това ще извлѣче ли полза европейския миръ?

Впрочемъ, управлението прилича на единъ живъ организмъ, който спира своето правилно дѣйствие, щомъ единъ само органъ е повреденъ. А казаното до тука не свидѣтельствува ли, че нѣма ни единъ органъ здравъ въ тая машина, която се нарича турско владичество? Малкитѣ поправки на сѣщия гнилъ материалъ не принасятъ никаква полза. Само кореннитѣ прѣчистващия могатъ да възбудятъ единъ новъ животъ пълненъ съ енергия и сили.

Автономията — ето спасението!

* * *

Остава ни да анализираме послѣдната половина на положението, което до тука разглеждахме; а именно: че е невъзможно да се установи автономно и християнско управ-

ение въ Македония, поради взаимнитѣ вражди на разнитѣ народи. За другата причина — липсата на стрѣмежъ къмъ политическа свобода у македонскитѣ населения — тукъ нѣма да говоримъ, понеже това сторихме на своето мѣсто.

Взаимнитѣ вражди на народитѣ, населяющи Македония, дѣйствително съществуватъ, нъ за правилната имъ оцѣнка трѣбва да се знае тѣхния източникъ, който се слива съ тѣхната крайна цѣль.

Коя е, прочее, тая цѣль?

Тя се изразява отъ слѣднитѣ двѣ тенденции:

1-о раздѣлянието на Македония между съседнитѣ независими държави, и

2-о групиранieto на народноститѣ около едно общо за всички свободно управление, каквото е автономното.

Считаме за нужно да напомнимъ и тука, че единственитѣ съображения, отъ които ще се ръководимъ при обсъждане на тия тенденции сж: интереситѣ, мирътъ и спокойствието на македонскитѣ населения и ония на европейския миръ.

Ето защо още отъ сега отхвърляме първата отъ тия двѣ тенденции, като невъзможна и като противна на общитѣ интереси, поради причини отъ мѣстенъ характеръ и поради такива отъ международенъ характеръ.

Прѣди всичко, поглѣщанието на Македония отъ нѣкоя велика държава или присъединението на отдѣлни нейни части къмъ съседнитѣ балкански държави прѣдполага окончателното ликвидиране на Турската империя. А това е противно и на международнитѣ договори по тоя въпросъ и на свърѣмнената формула на държавитѣ, изразена въ запазване на *statu quo*-то. Главното е, че ликвидиранieto на Турската империя би могло да стане само по единъ начинъ: *съ война*. Обаче, положението днесъ е такъво, щото всѣки, който би се хвърлилъ върху Турция, за да направи отъ нея плячка изключително за себе си, рискува да излѣзе съ изтощени сили и безъ никаква печалба. Това ще стане, защото останалитѣ съседни и далечни държави нѣма да позволятъ заграбването на турскитѣ земи само отъ одного; а съгласието за дѣлбата, отъ нѣколко вѣка вече дирено, не е могло и едва ли ще може да се постигне. Това ще бѣде толкова по мъчно днесъ, защото въпроса за дѣлбата на турскитѣ земи прѣдрѣшава другъ единъ въпросъ:

тоя за съдбата на малкитѣ балкански държави. Впрочемъ, кой може да каже какво ще донесе една голѣма общевропейска война? . . .

Ако направимъ абстракция отъ причинитѣ, които произхождатъ отъ международното положение, и допуснемъ раздѣлянието на Македония само между съседнитѣ балкански държави, ний веднага ще се сблъскаме отъ противодѣйствиата, произходящи отъ вътрѣшни причини. Прѣди всичко съгласието между заинтересуванитѣ балкански държави е невъзможно. Отъ друга страна, Македония, бидейки населена въ всичкитѣ си части по-вече отъ българи, раздѣлянието ѝ между заинтересуванитѣ държави не може да стане безъ грубо нарушение на етническия принципъ. А най-многочисления и най-силния измежду населяющитѣ областта елементи — българския — се бори и ще се бори до послѣдна крайностъ срѣщу една толкова безправствена политическа сдѣлка. Собствено, водената за сега борба срѣщу сърбската пропаганда произхожда отъ ясното схващане, какво срѣдствата, съ които си служатъ тая и други пропаганди, сж прѣдтечата на една дѣлка. Положението на българския елементъ, населяющъ Македония, е сжщото, каквото бѣ това на майката прѣдъ Соломоновия съдъ, която иска запазването на дѣтето при каквито тежки условия и да остане то; когато положението на останалитѣ националности е това, което заема лъжливата майка, която иска разсичанието му, за да може всѣба отъ тѣхъ да вземе по единъ кракъ.

Българския елементъ, върху плѣщитѣ на който се крѣпи главно идеята за свобода, прѣдставлявана отъ революционната организация, се е отказалъ отъ присъединението на Македония къмъ Българското княжество, защото го счита за невъзможно. Нъ ако се отказва отъ политическото единство съ своитѣ братя, той е не по-малко и противъ раздѣлянето на страната между съседнитѣ балкански държави. Ето по какъвъ редъ на мисли единствения способъ, който дава възможностъ за удовлетворение стрѣмежитѣ на населението, а, слѣдователно, и за умиротворение на страната, остава втория — групирането на народноститѣ около едно общо за всички управление — каквото е автономното. Автономията не е друго освѣнъ политически сепаратизъмъ, изразенъ въ формулата на покойния великъ англичанинъ, Гладстонъ „Македо-

„Македонците“. Това е догмата на по-голямата част македонци: българи, гърци и власи, които търсят свобода и влизат въ редоветъ на революционната организация. А тая догма е единствената, чрезъ чието пълно провеждане въ живота може да се обезпечатъ и интереситъ на цивилизацията и тия на мирътъ.

Че политическия сепаратизъмъ е станалъ една жива догма за българитъ отъ Македония, свидѣтельствува тѣхната десетгодишна работа: печатното и публичното слово, както и формулиранитъ отъ тѣхъ искания.

Излишно ще бжде да се спираме върху първото, защото то е извѣстно на всѣки, който поне отчасти е слѣдилъ развитието на македонското дѣло и тенденцитъ на неговитъ органи. Не можемъ, обаче, да не цитираме мнението, което г. Несторъ, сътрудникъ на авторитетния руски вѣстникъ „Новое Врѣмя“, си е съставилъ по интересующия ни въпросъ прѣзъ послѣдното му пътувание изъ Балканския полуостровъ и което той изложи въ бр. 9659 на същия вѣстникъ отъ 24 Януарий т. г.

Г-въ Несторъ пише:

„Първа е вътрѣшната организация, която искрено започва да проповѣдва принципитъ — „Македония за македонцитъ“. За да се разбере тая формула, потрѣбно е по-дълбоко да се вникне въ крайно ненормалното положение на тая нещастна страна, окръжена отъ вси страни съ ачни съсѣди.

„Исповѣдвамъ, че до неотдавнашнитъ събития и до послѣдното ми пътувание по Балканския полуостровъ, азъ никакъ не можехъ да проумѣя идеала „цѣлокупна Македония“. За менъ бѣ ясно само, че за това понятие не съществуватъ нито исторически, нито национални основания и че на Балканитъ съ това понятие играятъ по най-лицемѣренъ и безсраменъ начинъ ония, които желаятъ да заграбятъ цѣла Македония, безъ да я дѣлятъ съ ревнитъ съсѣди. Ала въ усгата на самитъ македонци — съзнателнитъ борци на вътрѣшната организация — тоя девизъ, безсъмнено до извѣстна степенъ има оправдателно значение. Идеала за „цѣлокупна Македония“ отъ гледище на „вътрѣшнитъ“ е въ същностъ само формула за отричание всѣкакви права за намѣса въ македонскитъ работи отъ страна на своекористнитъ

и неканени съсъди-благодѣтели. Не може да не се съгласимъ, че мнозинството интеллигентни македонци иматъ право дълбоко да се възмущаватъ, за гдѣто въ името на „велико-български“, „панъ-елински“, „велико-сърбски“ и пр. идеи отъ всички страни терзаятъ изстрадавшата страна; че въ името на тия идеи, отъ които на мнозинството отъ населението нито е по-топло, нито по-студено — се извършватъ най-прѣстѣпнитѣ опити да се прѣдизвикватъ възстания и безъ жалостъ и гризение на съвѣсть се принасятъ въ жертва хиляди човѣшки същества.

„Вжтрѣшната македонска организация признава само за себе си правото да рѣшава своята участъ. Не виждайки мирния изходъ изъ турското робство, тя систематически подготвя страната къмъ възстание, и, разбира се, въ това отношение отъ все сърдце би приела всѣка външна помощъ. Затова, въ рѣшителния часъ съ открити обятия ще приеме поддрѣшната на външнитѣ македонски комитети, нѣ сега вече не намира за разумно да имъ повѣрва своята съдба“.

Въ допълнение на изказанитѣ отъ г. Нестора мисли за неизлишно считаме да приведемъ върху сѣция въпросъ още едно мнѣние, което ни иде отъ източникъ, който по никакъвъ начинъ не може да се упрѣква въ пристрастие къмъ българитѣ и къмъ революционната имъ дѣятелностъ въ Македония. Това мнѣние ни дава органа на сърбската радикална партия: „Уставна Сърбија“ въ една дълга статия въ бр. 37, 39 и 40 върху положението въ Македония. Като отхвърляме невѣрното твърдение, че революционната организация само отъ 1½ година насамъ се е отказала отъ българския националенъ характеръ въ полза на всички народности, приеждаме това мнение, както слѣдва:

„До прѣди 1½ година дѣятелността на комитетитѣ носѣше, както казахме, чисто български колоритъ; тия комитети се бореха подъ българско освободително знаме; свои привърженици вербуваха само между ония македонски християни, които сѣ била прѣдадени на велико-българската идея. Комитетитѣ сѣ отстранявали отъ християнитѣ отъ сърбска и гръцка народностъ, отъ тѣхъ се прѣдпазваха, заплашваха ги, па даже ги и убиваха (sic . . . Комитетитѣ сѣ убивали само шпионитѣ. Б. н.). Въ послѣдне врѣме, обаче, комитетитѣ станаха носители на свободата за всички християни въ

Македония, към която народност и да се числят; вече се не страхуват отъ сърбитѣ и гърцитѣ и не странятъ отъ тяхъ. Отъ тогава комитетитѣ въоръжаватъ редомъ всички християнски села; на селянитѣ разхвърлятъ данѣкъ за „общино освободително дѣло“; свободно обикалятъ тия села, а селянитѣ ги приематъ било отъ страхъ, било отъ желание по-скоро да се избавятъ отъ непоносимото положение. Тия сѣ и причинитѣ, за гдѣто комитетитѣ, — макаръ и всички да знаатъ че тѣ сѣ отъ българско произхождение — отъ ден на денъ все по-вече и по-вече печелятъ симпатитѣ на цѣлото македонско християнско население.

„И сега, когато комитетитѣ нѣматъ вече нужда да печелятъ симпатии, понеже цѣлото християнско население е на тѣхна страна, юнашкѣ сѣ заловили съ главната работа: да събиратъ парични срдства за въоръжаване на народа. И тая своя работа тѣ вършатъ напълно организирано

„Прѣдъ очевидността на всички тия факти за всѣкого трѣбва да бжде вече ясно, че македонския въпросъ, слѣдъ като проживя различнитѣ фази на националнитѣ борби, сега вече придоби послѣдния политически колоритъ: идеята за окончателно освобождение на македонскитѣ християни изподъ турското иго.“

Колкото се отнася до македонскитѣ искания, за които споменахме вече, тѣ сѣ не по-малко интересни. Втория Македонски конгресъ въ засѣданieto си отъ 15 Декемврий 1895 г. прие Статутитѣ на Македонската организация въ България. Членъ 1 отъ тия Статути гласи:

„Цѣльта на Македонскитѣ дружества е: придобиване за населенiята въ Македония и Одринско политическа автономия, приложена и гарантирана отъ Великитѣ Сили“.

А чл. чл. 1 и 2 отъ Устава на Тайната Революционна Македоно-Одринска Организация гласятъ слѣдното:

„Чл. 1. Тайната Македоно-Одринска Революционна организация има за цѣль да сплоти въ едно цѣло *всички недо-волни елементи* въ Македония и Одринско, безъ разлика на народностъ, за извоювание *чрзъ революция* пълна политическа автономия за тия двѣ области.

„Чл. 2. За постигане на тая цѣль организацията се бори за прѣмахването на шовинистическитѣ пропаганди и национални разпри, които цѣпятъ и обезсилватъ македонското и

одринското население въ борбата му срѣщу общия врагъ ; дѣйствува за внасяние революционния духъ и съзнание между населението и употребява всички срѣдства и умѣния за по-скорошното и своєврѣменно въоръжение на населението съ всичко необходимо за едно общо и повсемѣстно възстание“.

Тѣзи цитати сѣ особено важни; тѣ се взаимно подкрѣпватъ и взаимно допълнятъ. Отъ тѣхъ се вижда, че революционната организация, която дѣйствува измежду самитѣ населенія, е прѣгърнала не само принципа на автономията; нѣ и за пълното усвояване на послѣдния отъ всички народности, тя се отказва отъ какъвъ и да е шовинизъмъ и дѣйствува на всѣкъдѣ противъ него.

Нѣ ако такива сѣ тенденциитѣ на българитѣ отъ Македония, нека видимъ какви тенденции създаватъ за другитѣ народности съотвѣтсвующитѣ ръководящи сфери. Другарѣтъ на г. Стегъ, г. М. Шублие, френски вице-консулъ въ Битоля, въ рапорта си отъ 4 Мартъ 1902 г. рисува казанитѣ сфери въ една картина, колкото печална, толкова и жестока по своята прония Той говори слѣдното:

„Дѣятелността на комитетитѣ е още повече парализирана и отъ войната, що имъ сѣ открили гърцитѣ и гърбоманскитѣ първенци, които, щомъ се видеха поддържани отъ властта, започнаха да праватъ навсѣкъдѣ доноси противъ българитѣ. Самитѣ гръци власти (думата е за гръцкия владика и консултѣ) не се вече свѣнѣтъ да насгръчаватъ това поведение и да взематъ страната на турцитѣ противъ сжитѣ онѣзи християнски населенія, които тѣ претендиратъ да ги видятъ присъединени единъ денъ къмъ Гърция“.

Това поведение на казанитѣ ръководящи сфери въ свръзка съ изложеното за тенденциитѣ на българския елементъ доказва, че:

1. Враждебното настроение между разнитѣ народности на Македония е подстрѣжавано отъ респективнитѣ сфери и е поддържано отъ турската властъ.
2. Считайки свойтѣ послѣдователи за малцинство, въпроснитѣ сфери дѣйствуватъ противъ автономното управление и за поддържане на сегашната анархия, която — както тѣ смѣтатъ — ще свърши съ раздѣлянето на Турция, а слѣдователно, и съ заграбването на по-голямъ дѣлъ отъ Македония.

3. Че българския елементъ, като носителъ на идеята за свобода — идея сама по себе си толкова примамлива за християнитѣ — е привлѣкъль подъ това знаме много гърци и власи, прѣимущественно отъ малкитѣ градове и села; а това вече свидѣтельствува, че между тия враждуещи народи се захваща единъ солидаренъ животъ, който още по вече ще се утвърди когато се прѣмахнатъ на причинитѣ, които поддържатъ сегашнитѣ раздори; и

4. Че само автономно-сепаратичната идея на болшинството отъ македонскитѣ населения гарантира запазването на мира, на statu-quo-то и на суверенитета на Султана, когато тенденцитѣ на ръководящитѣ сфери на малцинството иматъ за крайна изходна точка раздѣлването на Турция, което е пълно отрицание на казанитѣ по-горѣ международни догми.

Прочее, ако, отъ една страна, македонскитѣ населения не желаятъ раздѣлването на страната, и ако, отъ друга страна, присъединението ѝ изцѣло къмъ нѣкоя отъ балканскитѣ държави е невъзможно, може ли да се допусне, че единъ народъ ще продължава да се храни съ политическитѣ илюзии и че той нѣма да потърси реално-приемлива форма на управление, чрезъ която да осмъществи своитѣ тенденции къмъ свободенъ и културенъ животъ?

Не!

Свърѣменното политическо положение на Македония е ясно. Ако страната отхвърли всѣка комбинация за дѣлба, ако присъединението ѝ изцѣло къмъ нѣкоя балканска държава е невъзможно и ако освобождението ѝ отъ турския гнетъ е належаще, то нѣма по-пригодна форма отъ автономията за помирение на противорѣчията. Само заради това, че автономията е единственния и нравственъ и политиченъ изходъ отъ това разбъркано положение, всички народноси ще я прѣгърнатъ съ голѣма радостъ; а българския елементъ ще положи всички усилия, за да направи отъ нея единъ факторъ, отъ който да черпатъ сила за своето свободно национално развитие всички народности. По тоя начинъ всички, ползувайки се отъ благодѣянията на това управление, ще могатъ да се събератъ въ единомислие за защита на общитѣ политически и економически интереси.

Ония македонци, които искрено се придържатъ отъ тоя възгледъ за автономията, мислятъ, че Македония отъ

ябълка на раздора, каквато е сега, може да стане източникъ на миръ за Балканитѣ. Ако вжтрѣ въ страната всички националности намѣратъ условия за своето свободно развитие, и ако откриванieto на македонскитѣ пристанища за търговията на съседнитѣ балкански държави обезпечи тѣхното економическо развитие, кой ще откаже, че такъва една политика не ще издигне автономна Македония като центъръ, около който ще се групиратъ всички съседни държави? А това е вече сериозно начало за конфедерацията на Балканитѣ, която е толкова желателна и за европейския миръ, и за равновѣсието. Поне държавитѣ, които не сж търсили и не прѣслѣдватъ изключително материални интереси въ нашитѣ земи, не би трѣбвало да възставатъ противъ създаването на автономна Македония. А Франция е една отъ тия държави. Чудно е, прочее, какъ г. Стегъ ратува за една форма, която е далечъ отъ автономията и която отваря вратата на хиляди неизвѣстности, отъ които Франция не ще извлѣче никаква полза.

Ето защо, за да заключимъ тия мисли, ний можемъ да утвърдимъ :

1-о. Че освѣнъ автономията никоя друга форма на управление не съотвѣтствува повече и едноврѣменно на стрѣмежа на македонскитѣ населения, на европейското и балканско равновѣсия, на мира и на нуждитѣ на цивилизацията.

2-о. Че въ отсъствие на другъ изходъ отъ сегашното тежко положение и въ съзнание ползитѣ отъ автономията, македонскитѣ населения сж искрено привързани къмъ нея и сж въодушевени да направятъ отъ нея единъ истински инструментъ на миръ и благоденствие за Балканитѣ.

Но ако ползитѣ отъ автономията сж несъмнени, важно е да се знае съществува ли необходимитѣ елементи за нейното прилагане и дѣйствиe? На тоя важенъ въпросъ сж посвѣтени долнитѣ редове.

Теорията на съврѣменното държавно право ни дава ръководящитѣ начала върху тоя въпросъ.

Така, първия отъ тия необходими елементи е територията. А терминътъ Македония обусловва ли една достатъчно закръглена географическа единица, способна да живѣе отдѣленъ политически животъ? Природата сама е начертала

и историята освѣтила такава единица. Нейнитѣ граници се очертаватъ отъ сегашнитѣ политически межди на България и Сърбия, на планинитѣ: Черна Гора, Шаръ, Дешатъ, на Охридското и Костурското езера, на р. Бистрица, на Бѣлото море и на р. Мѣста. Тия сж почти и границитѣ, въ които Цариградската конференция отъ 1876 год. очертаваше съвернитѣ, западнитѣ и южнитѣ межди на така нарѣчената тогава Западна България. Почти никакви измѣнения нѣма и въ границитѣ, които С. Стефанския договоръ начерта слѣдъ това.

По-важно е, че земята, включена въ тия граници, е изрѣзана съ плодородни долини, надъ които се издигатъ величественни планини, е омивана почти въ цѣлата си южна граница отъ синитѣ води на Бѣлото море, и е издълбана съ първокласни заливи. Ако Македония, при съществующия грабителски и опустошителенъ режимъ, може да изнася такъво разнообразие отъ земни произведения, като: тютюнъ, памукъ, афионъ и пр., то всѣки може да си прѣдстави каква градина би станала тя и какво благоденствие обѣщава на своитѣ жители, когато тѣ станатъ пълни господари на свои имотъ. По-нататъкъ ний ще говоримъ по-пространно за отличнитѣ качества на македонцитѣ; тукъ ще припомнимъ само: какъвъ източникъ на щастие би били тия качества, приложени върху благодатната почва на македонската земя. А всичко това доказва, че Македония въ начертанитѣ граници, има не само една географическа закръгленостъ, нъ че тя прѣдставлява отъ себе си и една економическа единица, за да може да живѣе и се развива за и въ себе си. Така поставена, Македония не ще загъснѣе да стане единъ широкъ пазаръ за европейската промишленостъ и търговия, както сж станали и другитѣ балкански държави слѣдъ отдѣлянето имъ отъ Турция.

Вториятъ елементъ за съществуванieto и дѣйствието на автономното управление се състои въ наличността на едно етвическо и културно ядро. Теорията на държавното право ни учи, че нѣма държава безъ народъ. Обаче, модернитѣ държави далечъ не прѣдставляватъ отъ себе си съвършено хомогенни етвически единици. Има даже държави, въ които благодарение на исторически условия, управлението се крѣпи и е съсрѣдоточено въ едно сравнително малцинство. Има други държави, създадени отъ по нѣколко етвически групи,

които културата и економическитѣ нужди сж сплотили въ едно политическо цѣло.

Македония, която аспирира да има свое автономно управление, има ли своето етническо цѣло — цѣло културно-способно, което, и съ численното си надмощие, да има сила да поддържа едно управление?

Вѣрно е, че нашата страна, съ своето население, не прѣдставлява отъ себе си едно съвършено свободно отъ всѣкакви чужди елементи етническо цѣло. Българи, турци, гърци и власи живѣятъ тукъ отъ край. Вѣрно е, че всичкитѣ тѣзи народи се борятъ за националното си оформяване и за надмощие надъ другитѣ. Напоследѣкъ, близки и далечни славянски държави, поради свои политически смѣтки, сж си поставили за цѣль да създадатъ особена народност — сръбската. А това не може да стане другоаче, освѣнъ чрѣзъ намаляване численността и чрѣзъ ослабване на другъ славянски народъ — българския.

Казаното по-горѣ е извѣстно отъ онова, което говорихме вече въ началото за националното оформяване на разнитѣ народи. Прочее, ако е вѣренъ историческия фактъ, че народитѣ, които сж се вече оформили и които чувствуватъ сила лично у себе си и надмощие по отношение на окръжаващитѣ ги, търсятъ и политически условия за своето развитие; ако е вѣренъ и факта, че революционната организация, която очевидно обгърща цѣла Македония и има за цѣль извоюване на тия политически условия, се крѣпи главно върху българския елементъ, може ли да има съмнение, че тоя елементъ не е дѣйствително оня, който е способенъ да стане центъръ на едно управление?

Единствения отговоръ, който е въ полза на автономията, поддържана главно отъ българския елементъ, изключва всѣкакви други доказателства въ подкрѣпа на тая теза. Статистикитѣ, които заинтересуванитѣ пропаганди си противопоставятъ една на друга за численността на тѣхнитѣ послѣдователи и които си противорѣчатъ една на друга, сж съвсѣмъ излишни прѣдъ очебиющата истина, която ни открива сегашното положение на Македония.

Впрочемъ, двама френски дипломати потвърдяватъ численното надмощие на българитѣ надъ другитѣ християнски народи въ Македония.

Г. Бонарде, управляющъ дипломатическото агентство въ София, въ рапорта си отъ 13 августъ 1902 год. говори: „Тая програма (думата е за тая на комитета) може да се резюмира така: „Македония за македонцитѣ“. Добръ е извѣстно (?), че това що иска комитета, то е: „Македония за българитѣ.“ *Но знаейки, че българитѣ сж болшинство въ областта, комитета не прѣдлага, както гърцитѣ и сърбитѣ, една налѣжаща дѣла“.*

Г. Стегъ, въ рапорта си отъ 28-й Октомврий 1902 г. говори: „Минималнитѣ роформи, които азъ указахъ като практически изпълними, нѣма да примиратъ окончателно българитѣ съ турското владичество. *Нѣма никакво съмнѣние, че тѣ ще продължаватъ да искатъ най-малко таква мѣрки, които, чрѣзъ изборната система, би имъ създали едно прѣобладающе участие въ управлението на общественитѣ работи“.*

Ако г. Стегъ твърди, че българитѣ търсятъ своето мѣсто въ управлението и че съ изборната система ще иматъ надмощие въ него, това не е ли достатъчно, за да покаже, че тѣ дѣйствително усѣщатъ у себе си силата, която е потрѣбна за тѣхната цѣль?

Колкото силни и убѣдителни да сж аргументитѣ, които потвърдяватъ истината, че въ Македония има единъ етнически и културенъ елементъ, способенъ да поддържа едно свободно управление, все пакъ не можемъ да минемъ съ мълчание възраженията, които г. Стегъ формулира противъ автономията, като се основава върху прѣдполагаемата неподготвеностъ на македонскитѣ населения и върху тѣхното несъгласие. Такъво едно възражение г. Стегъ извазва съ упрѣка по адресъ на македонския селянинъ. Въ рапорта си отъ 15 декемврий 1902 г. той говори:

„Впрочемъ, жителитѣ на тия вилjeti, изобщо много назадъ останали отъ вѣка си, по-малко би се подавали на внушенията отъ политическитѣ агитатори, ако не бѣха били доведени до отчаяние поради несигурността на живота си и поради мизерията си. Позволено е да се вѣрва, че голѣмата маса македонски селяни не би искала нищо повече отъ това: да може да се прѣдаде спокойно на занятията си и да бѣде сигурна въ деня, когато ще трѣбва да прибере плода имъ“.

Съ горното г. Стегъ иска да установи че у македонскитѣ населения, по-голтмата часть отъ които съставлява селската маса, липсватъ тенденцитѣ за свободенъ политически животъ и че тѣ сж культурно неспособни за такъвъ животъ.

Къмъ аргументитѣ, които ний до тукъ изказахме противъ подобенъ укоръ, по-долу ще изложимъ още и други, почерпени отъ сравнителното изучаване интелектуалното и социално положение на македонца и на другитѣ жители на Балканиитѣ.

Съ своитѣ балкански съжители македонца е дѣлилъ въ продължение на вѣкове една участь, която, съ наложеното робство, е изравнила всички интелектуални и социални неравенства между христианиитѣ. Ако нѣкои отъ тѣхъ, повигани, кои по-рано кои по-късно, на самостоятеленъ политически животъ, сж показали извѣстни качества за поддръжане и съ надежда за прогресъ — политическия си животъ, то по кои причини македонскиятъ селянинъ ще да е лишенъ отъ тоя даръ? Въпрѣки това, което говори г. Стегъ, ний мислимъ, че можемъ да утвърдимъ, какво македонското население, на укоръ на негоднитѣ политически условия отъ единъ деспотически режимъ, е показало много по-високи интелектуални качества отъ неговитѣ балкански съжители. Македонца и днесъ държи въ рѣцѣтѣ си земледѣлието, занаятитѣ, търговията, финанситѣ и даже свободнитѣ професии въ своята страна. Македонци ще срѣщнете и въ голтмитѣ центрове и въ малкитѣ затѣнтени къшета на Балканския полуостровъ, пкъъ дори и въ централна Европа, прѣдадени все на мирна работа. Една цѣла плеяда македонци сж взели участие въ нарежданieto на Българската държава, на която и до днесъ служатъ изъ разнитѣ клонове на управлението. Мнозина отъ тѣхъ сж заемали и заематъ видни положения въ гражданското и военно вѣдомства, включително и министерски постове. Най-послѣ факта, че въ по-голтмата часть на своето отечество македонца е успѣлъ да наложи на побѣдителя своя езикъ — българския — доказва каква неизмѣрима душевна енергия и интелектуално надмощие крие въ себе си душата на македонца.

Да! Македония има своето етническо и культурно ядро, върху което може да се основе автономното ѣ управление.

Това ядро е българският елементъ, който държи днесъ знамето на свободата; а около това знаме вече сж сгруппирани и доста небългарски елементи — гърци и власи, както блиското бъдъще ще докаже.

Второто възражение, което днесъ се противопоставя отъ много страни, е: че враждитѣ на балканскитѣ държави и тия на македонскитѣ населенія правели невъзможно установяването на автономията, поддържана отъ мѣстното население, и че послѣдната, като давала надмощие на българитѣ надъ другитѣ народи, била опасна за общия миръ, който, поради това, щѣли да нарушатъ Сърбия, Гърция и Ромъния.

Това възражение, по своята същностъ, не е сериозно; защото съединенитѣ сили на Европа сж съвсѣмъ достатѣчни, за да направятъ да се почувствува нейния гласъ едноврѣменно и въ Цариградъ, и въ Букурещъ, и въ Бѣлградъ, и въ Атина.

Освѣнъ това по-лесно би било да се въздѣйствиува върху установени правителства, отколкото върху единъ народъ, който е обхванатъ отъ революционната епидемия и който нѣма да сложи оръжие безъ дѣйствителни гаранции за свободно управление. Това е единъ по-постояненъ и по-неуловимъ елементъ за нарушение на мирътъ. Само избиванieto на македонцитѣ може да докара едно *врѣменно* затишие.

Ето защо, Европа, толкова ревнива за запазване на мира, ще трѣбва да избере една отъ слѣднитѣ двѣ алтернативи:

1-о. Или да удовлетвори желаніята на македонскитѣ населенія, или

2-о Да допусне тѣхното избиванe.

Казахме по-горѣ, че това възражение противъ автономията, произходяще отъ взаимнитѣ вражди, не е сериозно по своята същностъ. Върземе да добавимъ, обаче, че то добива много сериозенъ характеръ, когато се вземе въ внимание неговия първъ източникъ. А тоя източникъ сж канцеларитѣ на двѣ най-прѣко заинтересувани на Балканския полуостровъ държави — това сж Русия и Австрия.

Нека хвърлимъ единъ бѣгълъ погледъ върху политиката на тия двѣ държави отъ четвъртъ вѣкъ насамъ.

Русия, по своето естествено положение, има нужда отъ изходъ прѣзъ Дарданелитѣ. А намаляването на турската мощъ съдѣйствиува най-много за удовлетворението на тая нужда. За щастие на руското оръжие къмъ тая чисто ма-

териална причина се присъединява, и даже я покрива, друга една отъ високъ чловѣколюбивъ характеръ — освобождението на християнитѣ и славянитѣ отъ турския гнетъ. На съвмѣстното дѣйствие на тия двѣ причини се дължи създаването на Велика България въ С.-Стефано. Нѣ скоро слѣдъ това се разбра, че освободители и освободени не разбиратъ еднакво основитѣ на своитѣ взаимни отношения. Спрѣчквания, охлаждения, па дори и прѣкъсване на дипломатическитѣ сношения между младото Българско княжество и великата Руска империя не захснеха да се яватъ. България изгуби и не ще може да си възвърне първото благоволение на Цара. Днесъ въ Русия никой не само не говори за С.-Стефанска България, нѣ нея я считатъ най-малко за неумѣстно увѣчание на онова врѣме. Напротивъ, въ прѣдѣлитѣ на българското плѣме, които Русия е начертала едно врѣме съ своята кръвъ, днесъ сѣщата Русия вмѣква и поддържа чужди елементи. Рускитѣ консули въ Македония отъ 1885 г. дѣйствуватъ заедно съ сърбскитѣ и въ изключителна полза на сърбската кауза. Съ високото покровителство на руската дипломация миналата година се настани въ една отъ македонскитѣ епархии — Скопската — сърбинъ митрополитъ. Това, което Австрия въ 1878 г. захвана, по отношение на сърбскитѣ аспирации въ Македония, Русия го довършва.

Защо се върши това?

Защото българитѣ отъ Княжеството излѣзоха не толкова надежни, както прѣдполагаше Русия.

Истина е, че отношенията между освободители и освободени сѣ възстановени отъ 1894 г.; истина е, че младото Княжество отъ тая дата е влѣзло въ водитѣ на двойния съюзъ; истина е, че извършеното, като отговаря на желанията на народа — да върви въ единение съ славянството, а не съ враговетѣ му — се удобрява отъ всички; нѣ при все това, тия отношения, колкото сърдечни и да сѣ, не сѣ поставени на реална основа. Русия прѣслѣдва само своитѣ интереси; тя продължава да иска отъ българитѣ доказателства за признателностъ, което означава политическо послушание. Реалнитѣ ползи отъ това за Княжеството и за българското плѣме още не сѣ се показали. Тукъ се крие слабата страна на руско-българскитѣ отношения. Такива сѣ отношенията на руската дипломация спрямо аспирацитѣ на България и на Сър-

бия върху Македония. Първата, постигнала пълно национално оформяване на своитѣ поробени сънародници, отказала се отъ С.-Стефанския идеалъ, надѣва се на традицитѣ отъ прѣди 25 години за издигане на Македония въ автономна провинция. Втората, изтикана отъ Австрия отъ сърбскитѣ земи, притисната отъ тая държава въ своя политически и економически животъ, се осланя върху сегашното фактическо съдѣйствие на рускитѣ дипломати за създаване на свои послѣдователи въ Македония, които да дадатъ основание на претенцитѣ ѝ за заемане частъ отъ нея въ бъдѣще. Тия несъвмѣстими надежди развиватъ и поддържатъ враждитѣ между балканскитѣ държави, които, както казахме и по-горѣ, чрѣзъ тѣхъ се внасятъ и между македонското население.

Австрия пъкъ, слѣдъ като изгуби хегемонията въ централна Европа, потърси своята кариера на Изтокъ. Въ това отношение тя бѣ поддържана отъ Германия. Така тя успѣ въ 1878 г. да земе почти даромъ Босна, да тури Сърбия подъ своето безусловно влияние, да я принуди и насочи къмъ изтокъ и югъ, т. е. къмъ България и Македония, гдѣто Сърбия не бѣ и помислювала да търси свои сънародници до тогазъ. Отъ друга страна чрѣзъ католическата пропаганда, Австрия води най-успѣшната агитация всрѣдъ дивото албанско население. Главатаритѣ на послѣдното, жедни за пари, сж послушни оръдия на австрийскитѣ интереси. Така, Сърбия получи първата своя насока къмъ Македония отъ Австрия.

Нъ въ полза на Сърбия ли бѣ това?

Ни най-малко.

Съ тая насока само Австрия печелеше и печели: тя отвлечаше вниманието на Сърбия отъ естественния обектъ на сърбската политика — отъ Босна; тя създаваше въ Македония нови претенции, които иматъ за цѣль да ослабятъ българското болшинство въ тая страна и да направятъ невъзможно едно християнско управление, издигнато и поддържано отъ мѣстното население; тя поставяше една постоянна причина за съперничества и вражди между двѣтѣ славянски държави на Балканитѣ. Войната въ 1885 г. между Сърбия и България е слѣдствието на тая политика.

Днесъ никой повече отъ Австрия не е заинтересуванъ да поддържа това хаотическо състояние на нѣщата на Балканитѣ. Днесъ никой повече отъ Австрия не е интересу-

важ да поддържа и пропагандира мѣннието, че враждитѣ между разнитѣ народи въ Македония сѣ толкова дълбоки и толкова сериозни, щото тамъ е невъзможно да се установи християнско управление.

Какво е заключението, което се налага, щомъ се усвои това мѣнние?

Ако сегашния режимъ, даже съ подобренията на руско-австрийския проектъ, се отхвърли отъ македонското население съ оръжие, както дѣйствително ще стане, т. е. ако турския режимъ не може да гарантира мира; ако, отъ друга страна, е невъзможно да се установи християнско управление чрѣзъ мѣстнитѣ елементи, поради взаимнитѣ имъ вражди — то, за обезпечение на европейския миръ, какво друго остава да се направи, освѣнъ да се повѣри тая размирна областъ — Македония — на една силна държава, която и по своя досегашенъ опитъ и по своитѣ съсѣдски отношения има всичката възможность да даде и на Македония и на Европа искания миръ?

А тая държава не е и не може да бѣде друга, освѣнъ Австрия. Тя иска да повтори примѣра съ Босна и да разшири границитѣ си до Солунъ и Бѣлото море.

Прочее, ето заключението и истинската причина, които произтичатъ отъ мѣннието, че враждитѣ на народитѣ въ Македония сѣ толкова дълбоки и толкова сериозни, щото е невъзможно да се установи едно християнско управление, поддържано отъ мѣстното население.

А ако щастието на Австрия се усмихне—както всѣбога; ако тя успѣе да заеме Македония съ мандатъ отъ Европа и излѣзе на Бѣлото море, кой може да каже какво ще стане съ останалитѣ държави на Балканския полуостровъ? Кой може да каже какво ще стане съ европейското равновѣсие и мира?

Кн. Бисмаркъ билъ казалъ, че Македония може да бѣде гробница за България. Нъ, ако на Балканския полуостровъ се издигне една гробница, какво ще стане съ Русия и Австрия, отъ една страна, и съ останала Европа, отъ друга?....

Всякитѣ тия въпроси трѣбва да се иматъ прѣдъ видъ, когато, по едно заинтересовано внушение, се поддържа мисълта, че е невъзможно да се установи и поддържа авто-

номното управление на Македония чрезъ християнското ѝ население, поради взаимнитѣ вражди между него.

Отъ казаното до тукъ става ясно, че взаимнитѣ вражди на Балканскитѣ държави, поддържани отъ фиктивнитѣ надежди, които тѣ възлагатъ на нѣкои европейски правителства, се вмъкватъ въ срѣдата на македонскитѣ населения.

Интересно е, че турското правителство не само искусно поддържа тия вражди, но и прави всичко, що може да направи по-голъма пропастъта между неговитѣ подданници християни отъ разни народности.

За да пояснимъ по добръ последната си мисль, нека ни бѣде позволено да поставимъ на размислението на читателя слѣднитѣ въпроси:

1. Защо турското правителство въ продължение на 30 години се отказва да изпълни фермана за учрѣждаване на Екзархията? Чл. 10 отъ тоя ферманъ прѣдписва да се назначава български архиерей за всѣка епархия, която има $\frac{2}{3}$ българско население, а такива сѣ епархитѣ почти изъ цѣла Македония.

2. Защо стоятъ затворени отъ турската власть толкова български черкви и училища?

3. Защо други съ помощта на същата власть се държатъ въ рѣцѣтѣ на меншествата, безъ да иматъ въз основа на законитѣ право за това?

4. Въобщо, защо се спира естественото развитие на българското плѣме въ прѣдѣлитѣ на турската империя?

Отговоритѣ на тия въпроси се намиратъ въ политиката на турското правителство, а тая политика черпи своето вдъхвание отъ принципа: раздѣляй и владѣй. Поддържа се слабия срѣщу силния, за да се създава и вѣчно поддържа взаимната вражда, която изтощава силитѣ и на двѣтѣ страни и съ това улеснява владѣнието надъ всички.

Жалното е, че ехото на тая политика се чува и извънъ прѣдѣлитѣ на турската империя. Правителствата на свободнитѣ балкански народи, подстрѣжавани отъ нѣкои европейски държави, сѣ толкова заслѣпени въ своя грубъ егоизъмъ, што не виждатъ, че ставатъ орѣдие на една най-отвратителна политика, която души самитѣ тѣхни еднородци.

Като говоримъ за възражението, което се противопоставя на автономията и което произтича отъ междуособнитѣ

борби на народноститѣ, нека кажемъ нѣколко думи и за мѣхчотиитѣ, които, споредъ нѣкой, мухамеданското население щѣло да прави на установяването на едно автономно управление.

Подчинено отъ начало и до сега на едно деспотическо управление, сковано въ тѣснитѣ рамки на единъ религиозенъ фанатизмъ, мухамеданското население е далечъ отъ ония свърѣмненни политически концепции, които сж усвоили християнскитѣ народи. Ето защо мухамеданина въобще не показва никакъвъ съзнателенъ интересъ и не взема почти никакво участие въ общественитѣ и държавни работи, урежданieto на които той счита като изключителенъ даръ на избранитѣ отъ Бога лица. Поведението на поданицитѣ-мухамедани въ всички държави потвърждава това и особено въ държавитѣ съ християнско управление.

Прочее, ако се не счита противодѣйствието на Султана за въвеждане на автономията — противодѣйствие, което Европа има пълна възможность да смаже още въ първата минута, установеното автономно управление нѣма да срѣщне никакво друго противодѣйствие отъ мухамеданското население, което, прѣдадено на своя фатализмъ, съ резигнация ще се помири съ новото положение.

Ето защо съ сигурность можемъ да твърдимъ, че взаимнитѣ вражди, макаръ и поддържани отъ толкова външни фактори, не сж нито толкова дълбоки, нито толкова сериозни, за да праватъ невъзможно съществуването на едно автономно управление, поддържано отъ християнскитѣ елементи. Напротивъ, ако се отстрани сегашния турски режимъ — тоя източникъ на сегашнитѣ злини — и се замѣсти съ едно управление, което населенията да могатъ да прѣгърнатъ съ вѣра; и ако това управление даде такова посока на работитѣ, щото да внесе миръ между развитѣ народности — послѣднитѣ полека-лека, по примѣра на българското болшинство, ще извърщатъ очитѣ си отъ политическото единение съ София, Атина, Букурещъ и Бѣлградъ, и ще се стрѣматъ да развиятъ само своята културна общность съ тия центрове.

Намирайки благоприятни условия за своето национално, економическо и политическо развитие въ автономната областъ и поддържайки културнитѣ връзки съ свободнитѣ балкански държави, населенията, които биха влизали въ състава на ав-

тономна Македоня, ще бждат единъ мощенъ факторъ за сближението, а по-сетнѣ за конфедерацията на балканскитѣ държави. Отъ друга страна економическитѣ изгоди, които послѣднитѣ държави ще намѣратъ въ автономната областъ, ще бждатъ втори не по-слабъ факторъ за сближението и конфедерацията.

Нѣ тия благотворни резултати не могатъ да се постигнатъ съ задържането на турския режимъ, каквато нова форма и да му се придаде. Тѣ ще пропаднатъ безъ едно автономно управление.

И ще пропаднатъ тия резултати, защото държавитѣ, които прѣслѣдватъ изключително материални интереси на Балканитѣ, умишлено извършватъ и скриватъ искренностита, силата и значението на стрѣмежитѣ отъ македонскитѣ населения, а останалата частъ отъ европейското общество не може да чуе единъ авторитетенъ гласъ, освѣтленъ съ обективното и пълно схващане на съврѣменнитѣ социални течения на Балканитѣ. Въ отношение на циркулирующето заблуждение за ненаврѣменността и нецѣлесъобразността на автономното управление за Македония, сегашното положение на Европа е досущъ сходно съ онова, въ което се намираше тя слѣдъ С.-Стефанския договоръ. Не съжаляватъ ли днесъ въ Франция, въ Англия и въ Италия — едни отъ главнитѣ виновници за сегашното положение на балканскитѣ християни — че сѣ се хранили съ илюзията, какво българитѣ ще бждатъ безразсѣдно оръдие въ рѣцѣтъ на Русия? И не ще ли съжаляватъ пакъ въ бъдѣще, че автономното управление е опасно и че турския режимъ е залогъ за спокойствие?

Трето едно възражение говори, че автономно-сепаратичнитѣ тенденции на българското население въ Македония сѣ неискрени и че тѣ маскиратъ второ съединение съ Княжеството такъво, каквото извърши Източна Румелия прѣзъ 1885 г. Обаче, авторитѣ на това възражение не праватъ, или пъкъ се прѣструватъ че не праватъ разлика между географическитѣ и политически условия, въ които се намиратъ Източна Румелия и Македония. До като първата нѣмаше други съсѣди и други претенденти освѣнъ България, послѣдната е заобиколена не само отъ малкитѣ балкански държави, които точатъ зъби върху нея, нѣ и отъ Австрия, която, както казахме на своето мѣсто, силно се съблазнява отъ синитѣ води на Бѣ-

лото море и отъ Солунския заливъ. Една акция на автономна Македония въ полза на съединението ѝ съ коя и да е балканска държава, включително и България, ще постави въпроса въ оная фаза, отъ която най-много се боятъ македонскитѣ населения — въ фазата на раздѣлянето, а може би, и въ тая на поглъщанието цѣлата страна отъ Австрия.

Впрочемъ, това възражение губи всичката своя стойность, щомъ се взематъ гаранции, които да избиятъ изъ горѣщитѣ шовинистични глави даже мисльта за съединение. А една отъ тия гараиции, за да не изброяваме по-вече, е: поставяние на погранични турски гарнизони, каквито прѣдвиждаше Берлинския договоръ за Източна Румелия.

Всичко казано до тука върху втория елементъ на автономното управление — наличиността на едно етническо и културно ядро — мислимъ, че можемъ да резюмираме въ слѣдното:

1) Че Македония притежава такъво ядро, което и по етническа численость и по културно-способность може да бѣде центра на едно управление. Това ядро е българския елементъ.

2) Че автономното управление съ течение на врѣмето ще отстрани всички вражди и ще стане източникъ на благоденствие и на миръ, и

3) Че това управление чрѣзъ политическо, економическо и морално влияние ще съдѣйствува за сближението на балканскитѣ народи и за събиранieto имъ въ една конфедерация.

* * *

Минаваме върху третия елементъ на автономията — върху самото управление.

Прѣди всичко считаме за необходимо да кажемъ още въ самото начало, че Македония има нужда отъ едно силно, честно и справедливо управление. А за да бѣде то такъво, за да съединява тритѣ тия необходими качества, потрѣбно е да съдържа слѣднитѣ условия:

1) Да бѣде поставено подъ гаранцията на държавитѣ подписавши Берлинския договоръ; и

2) Да се нареди то по начинъ, щото съответствующитѣ органи да могатъ да се контролиратъ единъ други, като запазватъ хармония въ цѣлото.

Първото условие — гаранцията на държавитѣ — е кардиналната точка отъ хабсбургскитѣ искания. Тя е особено важна и единъ исторически погледъ върху нея би билъ много поучителенъ въ настоящия моментъ.

Бѣше врѣме — и то въ първата половина на миналия вѣкъ — когато Европа искрено вѣрваше въ жинзнеспособността на Турция. И Европа се притече на помощ да възражда тая държава, като даваше вѣра на всички обѣщания, които развитѣ султански актове повтаряха, безъ да приложатъ. Причинитѣ, които създадоха събитията въ Ливанъ, въ Критъ, въ Босна, въ Херцеговина и въ България, опровергаха надеждитѣ на Европа; ужаситѣ, на които бѣха изложени християнитѣ въ тия области, възбудиха буря отъ негодование у човѣщината. Подъ натиска на това чувство всички заговориха за начина, по който ще се гарантира добросъвѣстното прилагане на законитѣ и точното изпълнение на международнитѣ задължения, които Турция е поела върху себе си въ полза на християнскитѣ си поданици — задължения, които съставляваха нераздѣлна частъ отъ гарантирането цѣлостта и неприкосновеността на Турция. Ливанъ, като католическа страна покровителствувана най-вече отъ Франция, която тогазъ упражняваше рѣшително влияние въ Изтокъ, получи една пълна автономия съ солидни гаранции за онова врѣме; а Критъ трѣбваше да се задоволи съ полумѣрки — една автономия, поддържането на която зависѣше отъ добрата воля на Султана. Извѣстно е, обаче, че последниятъ не захтехъ да си вземе назадъ това, което бѣ далъ, за да го отстъпи отново подъ натиска на дълготрайнитѣ критски движения и подъ тоя на съединенитѣ ескадри.

Събитията и ужаситѣ отъ Босна и Херцеговина прѣдизвикаха отново въпроса за гаранциитѣ. Австро-унгарския канцлеръ контъ Андрaши, въ своята обстоятелствена циркулярна нота отъ 30 декемврий 1875 г., като изтъква необходимостта отъ административна автономия въ съсѣднитѣ на монархията области и недовѣрието на населението къмъ турската властъ, като най-голѣма мъчнотия за умиротворение на страната, казва:

„Ако се помисли за нищожното довѣрие, което християнското население храни къмъ обѣщанията на Високата Порта, не може да се скрие, че промулгиранитѣ реформи не

ще могат да вдъхнатъ необходимото довѣрие подъ друго условие, освѣнъ ако се създаде въ сѣщото врѣме едно учреждение, способно да даде извѣстни гаранции за сериозното имъ прилагание. Като се ограничатъ да поставятъ тѣхното изпълнение въ зависимостъ отъ благоразположението на провинциалнитѣ управления, не ще успѣятъ да прѣбодолѣятъ недовѣрието, за което говоря. Нуждно е, прочее, да се установи една комисия отъ първенцитѣ на страната, наполовина турци и християни, избрани отъ населението на провинцията по начинъ, който ще бѣде опрѣдѣленъ отъ Портата“.

Въпроснитѣ комисии, наистина, бидоха установени; но вмѣсто да бѣдатъ избрани отъ населението, както бѣ дума въ горната нота, правителството натика въ тѣхъ по свой изборъ най-долнитѣ елементи. По тоя начинъ Турция изигра още единъ пътъ ония многобройни игри — да прави изгледъ че дава, безъ да даде нѣщо.

Ужаситѣ въ България придадоха новъ импудсъ за гаранции. Подъ натиска на общото негудуване свика се Цариградската конференция, на която Европа прѣдстави своя проектъ, а Турция своя контъръ-проектъ. Едноврѣменно съ това Султанътъ се опита да заблуди още веднѣжъ държавитѣ: конференцията се събра, за да бѣде сюрпризирана отъ топовнитѣ гърмежи, които възвѣстяваха прогласяването на конституцията. Обаче, конференцията продължи своята работа: тя направи слѣднитѣ двѣ прѣдложения, които и по форма и по сжщностъ прѣдставляваха исканитѣ гаранции:

„Главнитѣ управители на областитѣ ще бѣдатъ назначавани за първитѣ петъ години отъ Портата, съ прѣдварителното съгласие на държавитѣ“.

„Двѣ контролни комисии ще бѣдатъ назначени отъ държавитѣ, за да бдатъ за изпълнението на правилницитѣ и да помагатъ на мѣстнитѣ власти въ разнитѣ мѣропрития, които се касаятъ до реда и публичната сигурностъ. Тия комисии ще получатъ специални наставления“.

Подъ двойния натискъ: отъ една страна отъ държавитѣ, а отъ друга — отъ своитѣ непримирими едновѣрци, Султанътъ свика единъ съвѣтъ отъ видни обществени дѣатели. На тоя съвѣтъ гласътъ на разума биде заглушенъ отъ тоя на слѣпния фанатизъмъ — това, което жедаше и самиятъ

Султанъ. Като слѣдствие на това бѣ заявлението на Сафетъ паша прѣдъ конференцията:

„Високата Порта би била готова да влѣзе въ прѣговори съ държавитѣ върху тоя документъ (прѣставения отъ тѣхъ проектъ), ако пълномощницитѣ се съгласятъ да оттеглятъ двѣ точки отъ него: тая, която се отнася до названото на валиитѣ и оная — до междувародната комисия, върху които Високата Порта не може да прѣговаря“.

Слѣд това заявление пълномощницитѣ, които считаха тия двѣ точки за най-съществени и неотгнними, намѣриха, че нѣма мѣсто за прѣговори. По тоя начинъ мирнитѣ прѣговори оттегнаха мѣстото си на страшния ревъ на тона.

Турция втори пътъ се възпротиви да даде гаранция за своята добросъвестностъ. Тя скланяше да възприеме най-либералнитѣ проекти, нъ подъ условие: да остане тя сама господарка на тѣхното прилагане, или по-право на тѣхното неприлагане.

Цариградската конференция биде послѣдвана отъ войната, която тури край на исканитѣ гаранции, прѣдвявани отъ Европа къмъ Турция.

На Берлинския конгресъ се открива нова ера: пълномощницитѣ на Европа счетоха „че за сега е доста да се вземе актъ отъ изивленията на Турция и че прѣди да иде конгресътъ по-нататѣкъ и да се съмнява върху намѣренията на турското правителство, той е длъженъ да почака дѣлата и само по тѣхъ да сѣди за намѣренията на Портата“.

Защо бѣ тая бърза промѣна въ възгледитѣ? Отъ гдѣ тя произхожда?

Това сѣ много важни, нъ и прѣмногo сложни въпроси. На всѣки случай, ослабването на Франция слѣдъ Седанското поражение; ослабването и на Русия, която, макаръ дошла до стѣнитѣ на Цариградъ, не бѣ се отърсила изцѣло отъ споменитѣ на Севастополь; недовѣрието и лошото настроение на цѣла Европа противъ Русия, изключителната рожба на която бѣше С. Стефанска България — ето главнитѣ причини за тая промѣна въ мислитѣ и намѣренията на западнитѣ държави.

Въ засѣданieto отъ 28/10 Юлий 1878 г. първия руски пълномощникъ и канцлеръ князь Горчаковъ направи, по заповѣдъ на своя господаръ, слѣдното прѣдложение:

„Европа, като придава на съглашенията на Берлинския конгресъ най-тържественъ и най-задължителенъ характеръ, съгласуящитѣ се страни считатъ всичкитѣ членове на настоящи актъ за едно цѣло и се задължаватъ да контролиратъ и да надзираватъ изпълнението имъ, като изискватъ изпълнение точно и съгласно съ тѣхнитѣ намѣрения“.

„Тѣ си запазватъ правото да се споразумѣятъ, ако потребва, върху най-сгоднитѣ срѣдства за оздравяване на достигнатия резултатъ и за да не допускатъ да се добачатъ интереситѣ на Европа и достолюбието на силитѣ съ неосъществението на тоя резултатъ“.

Разискванията на това прѣдложение се отложиха за слѣдующето засѣдание, слѣдъ отпечатването му, когато то прѣтърпя измѣнения и отъ руска и отъ австрийска страна. Турския пълномощникъ Кара Теодори паша прави своитѣ възражения, и, окураженъ отъ противопоставянето на другитѣ, казва: „Портата гледа на своя подписъ като на задължение и се счита непрѣменно обязана да изпълни задълженията, които е подписала наравно съ другитѣ държави. . . , нѣ да упражнява контролъ или да допусне у себе си такъвъ, *тя никога не ще се съгласи*“. . . . Руската и австрийска редакци на направеното отъ Горчакова прѣдложение падатъ, вслѣдствие въздържането на френскитѣ, английскитѣ и италянскитѣ пълномощници отъ гласуване. По тоя начинъ въпросътъ за гаранциитѣ биде изоставенъ отъ конгреса. Европа се отказа отъ едно дѣло, за което тя се бори четвъртъ вѣкъ, а Турция получи нова енергия и ново насъскване срѣщу своитѣ християнски поданици. И работитѣ въ Турция, вслѣдствие на това, дойдоха до положението, въ което се въртятъ отъ десетина години насамъ: клане въ Армения, въстание въ Критъ и друго въ Македония.

Уреждането на критскитѣ работи показва, че Европа се повръща на първото свое мнѣние относително необходимостта отъ гаранции за прилагане на каквито и да сѫ реформи. Това е утѣшителенъ фактъ.

Ще постои ли ли тя на сѣщото мнѣние и при нареждането на Македонския въпросъ, мъчно може да се каже. Обаче, като иматъ прѣдъ видъ уроцитѣ, които изложената по горѣ история за гаранциитѣ разкрива, а именно: че турскитѣ задължения сѫ оставали всѣкога неизпълними и че само га-

ранцията на Европа е донасяла миръ и свобода на притесняванитѣ народи — като иматъ прѣдъ видъ това, македонскитѣ населенія ще се биятъ до послѣдна капка кръвъ за извоюване на едно свободно управление, поставено подъ гаранцията на Европа.

Въпросътъ за гаранцията прѣдрѣшава начинътъ, по който би трѣбвало да се въведатъ реформитѣ. Една европейска комисія, дѣйствующа на самото мѣсто и поддържана отъ въоръжена европейска сила — това е първата и необходима мѣрка за смѣнителното изпълнение на реформитѣ, това е и санкцията на оная гаранция, съ която Европа ще покровителствува новото управление. Македонскитѣ населенія не искатъ нищо повече отъ онова, което Европа въ толкова международни актове е признала за необходими: искатъ европейския контролъ.

За удовлетворение на второто условие — взаимния контролъ на органитѣ отъ управлението — мислимъ, най добръ ще отговаря програмата на Върходния Македоно-Одрински Комитетъ, споредъ послѣднитѣ ѝ измѣнения. Ето тая програма:

„I. Отъ днешнитѣ Солунски, Битолски и Скопски вилаети да се образува една областъ, съ сѣдалище Солунъ.

„Пограничната линия на тая областъ ще почва отъ сръбската граница на сѣверозападъ отъ Враня, ще върви по сѣверозападнитѣ граници на каазитѣ Прѣшовска, Кумановска и, прѣзъ върха Люботрънъ, по билото на Шаръ Планина, ще достига до Корабъ, най-високиятъ връхъ на Дешатъ Планина, отъ дѣто ще трѣгне по потока Велешица, на която се намира голѣмото село Радомиръ, до вливането на този потокъ въ Църни Дринъ. Отъ тамъ ще слѣдва по послѣдната рѣка и сръщу Дебъръ ще се отдѣля по западнитѣ граници на Охридската кааза до мѣстото, дѣто тая кааза прѣсича р. Дѣволъ, по която ще слѣдва до върха Грамосъ. Отъ тамъ, до южнитѣ граници на Костурската, Кайлярската и Караферийската каази, до дѣто границата на тая послѣдната кааза прѣсича р. Бистрица и по нея до Бѣло море. Отъ тамъ, по брѣга на Бѣло море, до устието на р. Мѣста, а отъ тамъ по нея до притока, на който се намира с. Радибоць и по него притока до българската граница, отъ дѣто по нататъкъ ще съвпадна съ границитѣ на Българското княжество и Сръбското кралство.

„II. Да се назначи главенъ управителъ на тая областъ, съ съгласието на Силитѣ, християнинъ, който не е ималъ никакви връзки съ турската администрация.

„III. Главния управителъ да управлява областъта съ помощта на едно областно събрание, което да се избира непосредствено отъ самото население, при строго съблюденіе правата на меншествата, и да рѣшава всички въпроси по вътрѣшната уредба на областъта въ административно и финансово отношение.

„Всичкитѣ областни чиновници да се назначаватъ отъ главния управителъ.

„IV. За подържането на реда и тишината въ областъта да се организира една областна милиция, основана върху началата на рекрутната система и непосредствено подчинена на главния управителъ.

„V. Езикътъ на главнитѣ народности въ областъта да бжде официаленъ наравно съ турския въ всичкитѣ областни учрѣждения, като се прѣдостави право на административнитѣ единици да избиратъ единъ отъ тия езици за своитѣ официални сношения.

„VI. Да се даде обща и пълна амнистія на всички политически прѣстѣпници, осъдени или не, както и на всички заподозрѣни въ неблагонадежностъ областни уроженци, които сж извънъ родината си.

„VII. Тия реформи да се въведатъ отъ една европейска комисія, при съдѣйствието на международна военна сила.

„VIII. Подобни реформи да се въведатъ и въ Одринския вилаетъ, който ще образува особна областъ.

Въ основата на тая програма, както се види отъ съдържанието ѝ, сж лѣгнали слѣднитѣ три фактори:

1-о. Единъ главенъ управителъ за съединенитѣ три виляети въ една автономна областъ, назначаванъ за опрѣдѣленъ срокъ отъ Султана съ съгласието на силитѣ;

2-о. Едно областно събрание, избираемо направо отъ населението при строго съблюденіе правата на меншествата; и

3-о. Една милиция, рекрутирана въ извѣстенъ процентъ отъ населението безъ разлика на вѣра и народностъ, и подчинена направо на главния управителъ.

Главния управителъ трѣбва да бжде централната фигура въ това управление съ широки права и съ съответствующи

отговорности. На друго мѣсто ний доста говорихме върху причинитѣ, които подяждатъ турското управление. Излишно ще бжде да се повръщаме върху тѣхъ. Първа и паложителна необходимостъ е, слѣдователно, да се прѣмахнатъ тия причини; а това ще може да стане само при спазване на слѣднитѣ условия при избиране и назначаване на главния управителъ:

1-о. Той трѣбва да бжде християнинъ, който не е ималъ никакви връзки съ турската администрация;

2-о. Да се назначава съ съгласието на държавитѣ, подписавши Берлинския договоръ; и

3-о. Да се назначава за опрѣдѣленъ срокъ.

Освѣнъ това, за да се подигне главния управителъ надъ всички останали фактори, потрѣбно е: да се постави всичката въоръжена сила, каквато ще се допустне въ областъта, подъ прѣката негова властъ; и да му се прѣдостави правото да назначава и уволнява всички чиновници безъ изключение.

Областното Събрание, заедно съ законодателната властъ по въпроси отъ административенъ и финансовъ характеръ, ще упражнява, по самото си естествено положение, единъ непосредственъ контролъ върху управлението. Необходимостта отъ областното събрание, съ тия му функции, е толкова очевидна, колкото е неоспорима истината, че само това управление е трайно и полезно, отдѣлнитѣ органи на което черпатъ своята сила въ взаимния контролъ и въ взаимното помагане. Едно управление безъ взаименъ контролъ на органитѣ му — и особено това на единъ възраждающъ се народъ — скоро може да се изврати или въ демагогия или въ тирания. А македонското население има нужда да се сратне съ първото свое управление и да направи отъ него една истинска политическа школа за себе си. Всичко това, обаче, не може да даде едно промѣнчиво управление, каквото би било онова, което е лишено отъ взаимния контролъ на органитѣ му.

За да може областното събрание да се запази отъ увлѣчения, които би накърнили властъта на главния управителъ, полезно би било да се прѣмахне парламентарната законодателна инициатива. Тая мѣрка би отнела възможността за прибързано и леко създаване на закони отъ съмнителна полза и би отправило охотнитѣ законодатели къмъ една не-

измѣнна проповѣдь между избирателитѣ, каквото тѣзи послѣднитѣ да възприематъ тѣхнитѣ идеи и ги наложатъ на властѣта. Отъ това ще спечелятъ и авторитета на властѣта и политическото възпитание на населението.

Другъ важенъ въпросъ е тоя за прѣдставляване на меншествата, нѣ той не е и най-мжчния. Измежду многото изборни системи може да се усвои тая, която дава най-вече гаранции за справедливо прѣдставляване на всички. Къмъ изборната система може да се прибавятъ и други условия, които ще направатъ невъзможни злоупотрѣбленията съ изборното право въобщѣ и съ правото на меншествата въ частностъ.

Необходимостѣта отъ областната милиция излишно е и да се доказва. Нуждитѣ на обществения редъ и тишина налагатъ нейното организиране и поддържане. Милицията, въ ржцѣтѣ на главния управителъ, ще бжде санкцията на неговитѣ права.

Паралелно съ въпроса за прѣдставляване на меншествата върви и въпроса за правото, щото и другитѣ езици да бждатъ приети наравно съ турския за официални. Това право е естествено при новото положение, което се създава за областѣта. Трѣбва да се даде пълна възможностъ на всички народности да се развиватъ въ политическо отношение. А езикътъ е единъ отъ моцнитѣ фактори за това развитие. Трѣбва, слѣдователно, да се даде пълна възможностъ на главнитѣ народности да си служатъ въ официалнитѣ сношения съ своя собственъ езикъ.

Два други въпроса, отъ нееднаква важностъ, не сж зачекнати отъ програмата на комитѣта, която по-горѣ цитирахме.

Първия отъ тѣхъ е отъ капитална важностъ. Той се отнася до финансовата уредба на автономната властъ.

Македония, като автономна единица, има своитѣ културни задачи, които естествено изискватъ не само срѣдства за тѣхното изпълнение, нѣ и развързани ржцѣ въ финансово-економическо отношение. Сегашното положение на Турция е явно неблагоприятно за изпълнението на тия задачи. Какво би правило едно автономно управление, когато още отъ първия денъ намѣри ржцѣтѣ си подъ камъкъ, заставаено да гледа, какъ едни се ползватъ отъ монопола на най-доходнитѣ косвени налози, други иматъ монопола на тютюна, трети съ-

биратъ прѣжитѣ даждия? Коя държава може да съществува правилно, когато други събиратъ данъцитѣ ѝ? Да, сегашното положение на Турция, навързано върху автономна Македония, ще е отъ естество да компрометира съществуването на послѣдната. Отъ друга страна не трѣбва да се забравя, че голѣми интереси и могъществени влияния сѣ ангажирани въ Турция. Едно помирение между тия двѣ положения е, слѣдователно, наложително. Това което Македония може настоятелно да иска, то е: 1) да се остави на автономното управление събирането и свободното разполагане съ всички прѣки и косвени данъци, 2) да се вдигнатъ всички монополи и привилегии, като заемитѣ по тѣхъ се капитализиратъ и се изплащатъ или наведнажъ чрѣзъ единъ заемъ, или постепенно отъ срѣдствата на областта.

Единъ прецедентъ е вече установенъ съ договора между Критското правителство и Управлението на Публичния Дѣлгъ относително откупването отъ първото монопола на солта въ острова.

Втория въпросъ, по-маловаженъ отъ първия, е тоя за просвѣтителното дѣло. Понеже борбитѣ, които сѣ се водили до сега, сѣ били поставени изключително на черковно-просвѣтителна почва, мѣчно ще бѣде веднага да се централизиратъ въ гражданската властъ. Колкото и да е желателна и полезна такъва една промѣна, нѣ тя ще бѣде посрѣщната съ недовѣрие, а, вѣроятно, и враждебно отъ населението. Ето защо, по принуждение, просвѣтителното дѣло би могло за сега да се запази при досегашнитѣ условия.

До тукъ ний говорихме изключително за Македония. Бидохме принудени да сторимъ това по двѣ причини: 1-о защото главната наша цѣль бѣ да обсъдимъ проекта, който г. Стегъ прѣдлага за тая страна, и 2-о защото послѣдната, прѣдставлявана като сбирщина отъ враждебни едно на друго населения, трѣбваше да се защити съ вѣски аргументи, почерпани отъ дѣйствителното състояние на нѣщата.

Обаче, освѣнъ Македония въ Европейска Турция има още единъ вилетъ, който съ оржне въ ржка е заявявалъ и ще заявява своето право на свободенъ политически животъ.

Това е Одринския вилетъ.

Отдѣленъ географически отъ останалата частъ на Европейска Турция, Одринския вилетъ има всички условия, за

да състави отдѣлна провинция съ свое свободно управление. Ще бѣде въ висша степенъ несправедливо, ако той влиетъ, който води борбата съвмѣстно съ Македония, се остави и за напрѣдъ на досегашния произволъ на турското управление. Напротивъ, ще бѣде актъ отъ висша справедливостъ и отъ голѣма полза за мира, ако се удовлетвори и населението на Одринския влиетъ въ неговитѣ желанія, които сж същитѣ и въ нищо не различаватъ отъ ония на македонцитѣ.

Такива трѣбва да бѣдатъ мѣрките, които положението на казанитѣ двѣ области, Македония и Одринско, изискватъ. Тѣзи мѣрки, се налагатъ отъ слѣднитѣ двѣ причини:

1-о Отъ политическата възможалостъ на населенията, които не дирятъ само едно проблематично физическо добрувание подъ милостивата сѣнка на Султана, нѣ желаятъ да направатъ отъ политическитѣ си права едно собствено и неотемлемо оръжие за умственъ и политически напрѣдъкъ и на материално благоденствие.

2-о отъ даказаната прѣстъпностъ на сегашния турски режимъ и отъ невъзможността сами турцитѣ, по своя собствена инициатива и безъ въоръжената намѣса на Европа, да го отмѣнатъ.

Тия сж двѣтѣ постоянни и неизмѣнни причини, които сж нарушавали и ще нарушаватъ мира, които сж създавали и ще създаватъ човѣшки касапници.

Европа е поела сама нравствения дългъ за положението на християнитѣ. А тя има възможностъ съ единъ само замахъ да изпълни тоя си дългъ.

Прочее, ако тя желае установяването на траенъ миръ, ако тя усѣща отговорноститѣ, които всецѣло падатъ върху нея за тия човѣшки касапници, трѣбва незабавно да тури мечтъ си въ възнитѣ, на които мѣратъ силитѣ си два неравни противника: Султана съ своята войска и своитѣ башибозуци и въстаналитѣ християни.

В. Търново, 14 февруарий 1903 год.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

Скенирано за:

www.strumski.com

Библиотека „Струмски”
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres